

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

Факультет міжнародних відносин
Кафедра міжнародних економічних відносин

Допускається до захисту
Зав. кафедри міжнародних економічних відносин
І.М. Грабинський
« ____ » _____ 2022 р.

ЧОРНА АНАСТАСІЯ АНАТОЛІВНА

ВПЛИВ ТНК НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН СВІТУ

Магістерська робота

Спеціальність 292 – Міжнародні економічні відносини (освітньо-професійна
програма – «Міжнародний менеджмент»)

Науковий керівник:
доктор економічних
наук, доцент кафедри
міжнародних
економічних відносин
Пехник Андрій Володимирович

Львів – 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади сутності, діяльності та розвитку транснаціональних корпорацій	5
1.1.Сутність транснаціональних корпорацій та їх місце у світовій економіці ..	5
1.2.Роль транснаціональних корпорацій як каталізаторів глобалізаційних процесів у світовій економіці	10
1.3.Наслідки діяльності ТНК для економіки світу	19
1.4.Діяльність ТНК в умовах пандемії COVID-19	23
Розділ 2. Якісний та кількісний аналіз діяльності ТНК в світі та їх вплив на світову економіку	29
2.1. Аналіз діяльності провідних ТНК світу в сучасних умовах.....	29
2.2. Аналіз впливу діяльності ТНК на добробут країн світу.....	42
2.3. Прогнозування впливу діяльності ТНК на добробут світу	47
Розділ 3. Аналіз сучасних тенденцій та перспектив розвитку ТНК у світі в Україні	54
3.1. Перспективи розвитку діяльності ТНК на світовій арені.....	54
3.2. Проблеми розвитку транснаціоналізації в Україні	61
3.3. Перспективи участі України у процесах транснаціоналізації.....	70
Висновки.....	78
Список використаних джерел.....	83

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Глобалізація, що проявляється в суперечливому поєднанні міжнародного і національного, глобального і локального, конвергентного і дивергентного, загального і приватного, поставила перед сучасною економікою комплексне завдання вивчення сучасних тенденцій трансформації світового господарства, зокрема умов розвитку транснаціональних корпорацій в умовах поширення сучасних глобальних викликів в системі світової економіки.

Актуальність дослідження визначається тим, що в умовах глобалізації різко прискорюються процеси лібералізації економік і світового ринку, торгівлі та комп'ютеризації і зароджується «нова» економіка, що неминуче призводить до появи нових і трансформації раніше сформованих економічних суб'єктів, основною сферою діяльності яких є транснаціональний бізнес. Ефективність його діяльності багато в чому визначається організаційними структурами і стратегіями, що реалізуються на національному і світовому ринках. Розвиток транснаціонального бізнесу говорить про те, що розвиток діючих в ньому організаційних структур призводить до поглиблення сучасного виробництва і його інтернаціоналізації, а неузгодженість його мінливих умов не тільки знижує ефективність конкретного суб'єкта, а й може гальмувати економічне зростання в національній і світовій економіці.

Таким чином, зазначена актуальність проблем, які існують в даній області теорії міжнародного бізнесу, теоретична і практична значимість їх вирішення, а також їх недостатній розвиток - особливо в напрямку вивчення транснаціонального бізнесу в умовах глобалізації світового господарства - зумовили вибір теми магістерської роботи і дозволили сформулювати мету і завдання дослідження.

Метою магістерської роботи є аналіз теоретико-методологічних основ, підходів та практичних рекомендації щодо сучасних тенденцій розвитку ТНК на світовому ринку.

Відповідно до поставленої мети виділяють **основні завдання** :

- розглянути сутність транснаціональних корпорацій та їх місце у світовій економіці;
- проаналізувати роль транснаціональних корпорацій як каталізаторів глобалізаційних процесів у світовій економіці;
- оцінити наслідки діяльності ТНК для економіки світу ;
- розглянути діяльність ТНК в умовах пандемії COVID-19;
- розробити аналіз діяльності провідних ТНК світу в сучасних умовах;
- аналіз впливу діяльності ТНК на добробут країн світу;
- прогнозування впливу діяльності ТНК на добробут світу;
- перспективи розвитку діяльності ТНК на світовій арені;
- проблеми розвитку транснаціоналізації в Україні;
- перспективи участі України у процесах транснаціоналізації.

Предметом дослідження є процес становлення і розвитку транснаціональних корпорацій.

Об'єктом дослідження є вплив ТНК на добробут країн світу.

У дослідженні розглядаються теоретико-методологічні аспекти, а також організаційно-економічні основи розвитку транснаціональних корпорацій у світовому бізнес-середовищі.

Методологія дослідження. У роботі використовувалися такі загальнонаукові методи дослідження, як: наукова абстракція, дедукція і індукція, синтез і аналіз, порівняльно-описовий, графічний, економетричний і табличний - для побудови графічних зображень і наочної демонстрації отриманих результатів.

Теоретико-методологічною основою дослідження є сформульовані в роботі вітчизняних і зарубіжних вчених основні положення щодо розвитку транснаціональних корпорацій в глобальному бізнес-середовищі.

Інформаційно-статистичними джерелами роботи є монографічні дослідження вітчизняних і зарубіжних економістів, офіційні статистичні та аналітичні матеріали міжнародних організацій (Fortune Global, Global R&D funding forecast, Forbes, Boston Consulting Group і Fast Company) та інші видання.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУТНОСТІ, ДІЯЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

1.1. Сутність транснаціональних корпорацій та їх місце у світовій економіці

У світовій економіці транснаціональні корпорації (ТНК) відіграють велику роль. Вони визначають ключовий напрямок розвитку світової економічної системи. В умовах глобалізації ТНК захоплюють нові ринки та посилюють розширення економічної потужності. Нині ТНК є важливою частиною зовнішньоекономічної діяльності з високим рівнем розвитку. Міжнародна інтеграція дозволяє розширювати національні кордони країн, а світова економіка дедалі більше складається з великої кількості глобальних мереж. Експерти ООН посилаються на ТНК понад 82 тисячі компаній у всіх країнах. Проте лише 500 ТНК світу мають річний обсяг продажу понад 1 млрд. дол. США і становлять ядро світової економічної системи [1].

ТНК є однією з потужних сил для розвитку економіки, будучи найбільшими гравцями на світовій платформі. Вони проникають на ринки іноземних економік та фактично лобіюють свої інтереси в урядах.

Одним із перших прототипів сучасних транснаціональних корпорацій була компанія Order Templar, заснована у 1118 році. Вона здійснювала свою діяльність у галузі банківської справи, і навіть тоді ця компанія об'єднала кілька держав одночасно[2]. Трохи згодом, у 60-х роках. У ХХ столітті з'явилися інші транснаціональні корпорації: Британська Ост-Індська та Голландська Ост-Індські компанії. Перша з них мала монопольні права і займався реалізацією торгівлі в Індії. Друга багатонаціональна корпорація була створена як акціонерне товариство та функціонувала у країнах азіатського світу. У такій правовій формі, яка тоді була новизною, участь у цій компанії передбачала поділ відповідальності та прибутку між усіма засновниками корпорації.

Сьогодні переважна більшість дослідників зазвичай виділяють п'ять етапів (поколінь) розвитку ТНК [3]:

- ТНК 1-го покоління (з кінця 19-го до початку 20-го століття) займалися розробкою та видобутком сировини в колоніальних країнах Африки, Азії та Латинської Америки, а також переробкою в країнах, що володіють колонією. У формі ТНК були синдикати та картелі.
- ТНК 2-го покоління розвивалися між світовими війнами (з 1918 до 1939 року). Виробничі потужності були орієнтовані виготовлення необхідних товарів — зброї та військової техніки. Ринками були США, Японія, а також провідні європейські країни. ТНК працювали за схемою трастів, об'єднуючи національні фірми шляхом злиття та поглинання, формуючи великі корпорації.
- ТНК 3-го покоління функціонували з 1945 до 1970 року. Науково-технічні проекти створювалися на основі виробництва, наукові напрями були передовими науковими напрями та великою промисловістю. ТНК діяли у формі конгломератів та концернів, які поєднували стратегічні альянси для зміцнення своїх позицій на ринках збуту.
- ТНК четвертого покоління розвивалися з 1970 до 2000 року. Цей період характеризувався посиленням конкуренції між концернами та збільшенням кількості злиттів та поглинань.
- ТНК 5-го покоління почали розвиватись у контексті регіональної інтеграції на початку XXI століття. Це було пов'язано з утворенням таких асоціацій, як ЄС, НАФТА, АТЕС та АСЕАН. Створення інтеграційних асоціацій та загальних економічних просторів надає сучасним ТНК можливість вести бізнес у різних частинах світу.

Таким чином, транснаціональні корпорації як нові суб'єкти господарювання набули широкого поширення і з'явилися практично у всіх країнах світу. У міру їх розвитку вони ставали все більш впливовими, що робило їх конкурентоспроможними і давало можливість встановлювати свої власні

«правила гри». В результаті проблема розвитку та функціонування транснаціональних корпорацій стає дедалі важливішою серед роботи багатьох авторів, експертів та аналітиків. Усі вони намагалися по-різному характеризувати та визначати ТНК. Серед них можна виділити найпоширеніші.

Професор з міжнародної торгівлі Шміттгоф К.М. визначив корпорацію як певний набір компаній у різних країнах, пов'язаних загальною політикою та управлінським контролем [4]. Кожна компанія має певну частку акцій на підставі укладеної між ними угоди, яка є економічним простором.

Відповідно до визначення ЮНКТАД, головної конференції ООН з торгівлі та розвитку, багатонаціональні корпорації — це компанії, які складаються з їхніх материнських та дочірніх іноземних філій, які створюються у будь-якій правовій формі.

Кодекс поведінки транснаціональних корпорацій містить визначення, в якому ТНК визначається як компанія, що об'єднує державні та приватні підприємства і створена незалежно від форми власності або місця її походження. Крім того, такі компанії мають філії у двох або більше країнах, об'єднаних загальною стратегією прийняття рішень.

Останнє визначення ТНК, визначає транснаціональні корпорації як складний комплекс міжнародного характеру, що поєднує транснаціональні, фінансові, виробничі та товарні процеси з єдиним центром прийняття рішень [5].

Будь-яка транснаціональна корпорація має ту чи іншу організаційну структуру. Деякі корпорації можуть бути побудовані за горизонтальним принципом, що передбачає випуск продукції одного типу, наприклад американської компанії MacDonalд's. В інших може бути вертикальний пристрій управління в компанії, коли продукти, вироблені одним підприємством, використовуються в подальшому виробничому процесі на інших підприємствах, об'єднаних одним ТНК. Приклад — німецький концерн Adidas. Треті, такі як Microsoft, побудовані за принципом диверсифікованої структури з елементами горизонтальних та вертикальних структур. Однак усі сучасні транснаціональні

корпорації об'єднані загальним принципом побудови, суть якого полягає в тому, що корпорація має материнську компанію та контрольовані дочірні компанії, розташовані за кордоном. Філії можуть бути дочірніми — юридично незалежними або філіями — позбавленими будь-якої незалежності.

Усі корпорації, які називаються транснаціональними корпораціями, повинні відповідати таким критеріям [6]:

- по-перше, компанія має працювати не більше ніж у шести країнах і досягти загального обсягу продажів в один мільярд доларів США.
- по-друге, у діяльності компанії мають бути простежені операції іноземних компаній, що становлять у сукупності не менше 25%. З іншого боку, сама компанія повинна мати певний пакет акцій в інших іноземних компаніях, зазвичай не менше 25%.
- по-третє, транснаціональна корпорація має бути багатонаціональною, що об'єднує персонал та керівництво не національної країни, а кількох іноземних держав.

Сучасні транснаціональні корпорації у світовій економіці виконують важливі функції, які постійно розширюються. Їхня діяльність включає в себе [7]:

- збільшення міжнародного виробничого процесу. ТНК є провідними інвесторами. Вони не зупиняють зростання промислового потенціалу, одночасно створюючи нові продукти, розширюючи ринок праці держави, що приймає, і стимулюючи зростання ВВП країни і всього світу;
- процеси глобалізації та інтеграції світової економіки. ТНК впливають на поглиблення процесів міжнародного поділу праці (МРТ), залучення держав у світові економічні відносини;
- інтенсифікація науково-технічного прогресу (НТП), оскільки транснаціональні корпорації проводять більшу частину сучасних досліджень та розробок, створюючи нові технології;

— розвиток конкуренції на світовому ринку. Сфери електроніки, нафтопереробки, хімічної промисловості та приладобудування є найперспективнішими для створення асоціацій міжнародного масштабу.

Через своє впливове поширення по всьому світу ТНК, як правило, впливають на цю країну і всі сфери її суспільного життя, де вона розташована. Водночас лідери ТНК взаємодіють із керівництвом багатьох країн, які іноді схвалюють корпоративну політику незалежно від наслідків своєї діяльності для країни загалом. Це пояснює побоювання багатьох експертів щодо негативного впливу на менш впливові та розвинені країни.

Справді, думка про глобальну діяльність ТНК є неоднозначною. З одного боку, відкриваючи філії, ТНК створюють робочі місця місцевих жителів з гідною оплатою. Це допомагає знизити безробіття та підвищити конкурентоспроможність серед місцевих підприємців, які тепер мають приділяти більше уваги навчанню та перепідготовці своїх співробітників, покращенню споживчих властивостей та якості продукції, асортименту та дизайну товарів. Крім того, корпорації роблять внесок у потік інвестицій у країни, що розвиваються, нові технології, ноу-хау та встановлення зовнішньоекономічних зв'язків зі світом.

З іншого боку, ТНК беруть участь у внутрішніх справах багатьох держав, які в основному розвиваються, диктуючи тим чи іншим чином свої умови і збільшуючи фінансову залежність економіки країн, що розвиваються, від ТНК. Вони діють з метою максимізації прибутку, тому найчастіше інтереси країн, що приймають, ігноруються, а їх природні та трудові ресурси перерозподіляються на користь розвинених країн. В результаті цього можна відзначити, що діяльність ТНК вигідна в основному розвиненим країнам, і вищезгадані негативні наслідки характерні, зокрема, для країн, що розвиваються.

Таким чином, транснаціональні корпорації можна охарактеризувати як комплекс міжнародного характеру, що поєднує транснаціональні, фінансові,

виробничі і товарні процеси з єдиним центром прийняття рішень. Більше того, будь-яка транснаціональна корпорація може мати ту чи іншу організаційну структуру. Водночас слід зазначити, що на сучасному розвитку світової економіки транснаціональні корпорації є провідною продуктивною силою, що є реальним показником того, що рівень концентрації виробництва та капіталу вийшов за межі держави, які ведуть до успішного створення єдиного глобального світу.

1.2. Роль транснаціональних корпорацій як каталізаторів глобалізаційних процесів у світовій економіці

Феномен глобалізації за останні 20-25 років є одним із основних об'єктів вивчення економічних та соціальних наук. Однак, незважаючи на велику кількість наукової та публіцистичної літератури, процес глобалізації, її розвиток, проблеми і наслідки до кінця не вивчені. Частково це пов'язано з різноманітністю та розвитком існуючих агентів та дійових осіб, складністю процесів взаємодії між ними, зміною ролей в бізнес-середовищі. Транснаціональні корпорації стали саме такими агентами і зуміли більше, ніж інші учасники, отримати вигоду від змін, що відбуваються.

Як згадано вище, транснаціональні корпорації слід розуміти як великі комерційні компанії, які мають єдину глобальну стратегію розвитку та прагнуть домінувати на ринках кількох країн за допомогою розвитку мережі філій та дочірніх компаній та щодо необмежених інвестицій в акціонерний капітал. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), у світі налічується близько 77 тисяч материнських та 770 тисяч дочірніх підприємств ТНК. У них зайнято близько 62 мільйонів осіб, а оборот становить 4 трильйони доларів. Наявність таких ресурсів свідчить про те, що глобалізація позитивно впливає на діяльність ТНК [7].

Американські дослідники Д. Хелд, Д. Голдблатт, Е. Макгрю та Дж. Перратон визначають глобалізацію як «процес (або набір процесів), який втілює

трансформацію просторової організації соціальних відносин та взаємодій, що вимірюються такими показниками, як їх ступінь, інтенсивність, швидкість і вплив, що генерують міжконтинентальні або міжрегіональні потоки та структури діяльності, взаємодії та прояви влади[8]. Проте такі процеси не йдуть гладко і викликають опір і протидію сил, які прагнуть обмежити їх або навіть відмовитися від них. Це може виявитися у зростанні націоналізму, радикалізму, тероризму.

Далі автори виділяють чотири типи впливу глобалізації на сучасний світ [9]:

- вплив у сфері прийняття рішень — це відноситься до ступеня, в якому формування та реалізація політики будь-якого суб'єкта (уряду, корпорації, профспілок) залежать від глобальних сил та обставин;
- інституційний вплив — прийняття рішень пов'язані з формуванням і функціонуванням умов і правил гри, у яких ці рішення реалізуються;
- Розподіл впливу - передбачає способи впливу на розстановку та відносини соціальних сил (груп, класів, спільнот) у певних країнах;
- Структурний вплив - рівень формування соціальних, економічних та політичних моделей поведінки та повсякденного життя всередині країни.

Аналізуючи феномен глобалізації, Х. Хан поділяє його на три складові: економічна, політична та соціальна глобалізація. Таким чином, економічна глобалізація характеризується розширенням торговельних відносин, аутсорсингом виробництва, розширенням ТНК та зростаючим впливом міжнародних фінансових інститутів. У зв'язку з мережевим характером відносин між головним та дочірнім підрозділами корпорацій відбуваються процеси накопичення капіталу та його проникнення до різних країн, що, у свою чергу, зміцнює співпрацю між учасниками. Політична глобалізація виявляється у підвищенні рівня взаємодії між країнами у вирішенні світових проблем, а також

у створенні спільної ціннісної бази у формі реалізації політичних та громадянських свобод, прав людини. Соціальна глобалізація характеризується прийняттям загальної культури та універсалізацією ідей у сфері споживання продуктів харчування, розваг та інших аспектів життя людини та суспільства [10].

Німецький економіст-соціолог В. Бек окремо виділяє таку важливу характеристику глобалізації, як політизація життя[11]. Більше того, політичне відноситься не лише до національних держав або безпосередньо до традиційних політичних гравців, але стає всеосяжним, майже тотальним. «Яким би не був суттєвий аспект нової риторики глобалізації (економіка, ринки, боротьба за робочі місця, виробництво, товари та послуги, фінансові потоки, інформація, спосіб життя), у кожному випадку вказується на політичні наслідки, спричинені дією. Таким чином, глобалізація відкриває можливість для великого міжнародного бізнесу, представленого ТНК не лише відігравати певну роль у створенні економічного порядку, а й у формі суспільства шляхом переміщення капіталу, визначення країни у світовому поділі праці, підвищення/зниження рівня сплати податків тощо. Під впливом цих факторів соціальна структура визначає політичну систему, інститути та моделі відносин не лише на національному рівні, а й на глобальному та регіональному. У процесі глобалізації «...національні держави та їх суверенітет вплетені в мережу транснаціональних суб'єктів і залежать від їхніх владних можливостей, їхньої орієнтації та самобутності» [13].

Ту саму ідею ще у 70-х роках. ХХ століття дослідники міжнародних відносин висловили Дж. Наймолодший та Р. Коен. Їх великі корпорації давно стали учасниками транснаціональної взаємодії, тобто типу поведінки, у якому різні суб'єкти (бізнес, профспілки, громадянські організації) реалізують спільні цілі з іноземними урядами чи суспільствами, минаючи свій власний уряд. Розширення такого роду взаємодії пов'язане зі зміною середовища, зі

зменшенням простору завдяки розвитку транспорту, збільшенню швидкості передачі інформації [14].

Економіст Д. Бхагваті відзначає високий ступінь інтеграції національних економік у світову систему за допомогою зовнішньої торгівлі, прямих іноземних інвестицій, міграції населення та обміну технологіями. Автор також виділяє фундаментальні особливості сучасної глобалізації [15]:

- зменшення державою бар'єрів для потоку товарів та інвестицій та збільшення темпів зростання науково-технічного прогресу;
- прискорення руху послуг та капіталу за рахунок розвитку інформаційних технологій;
- посилення конкуренції та підвищення жорсткості ринку через його глобальний характер. У результаті його невеликих учасників посилюється почуття економічної вразливості та відсутності безпеки;
- посилення взаємозалежності держав і конкуренція за залучення інвестицій обмежують їхню здатність діяти на користь своїх громадян.

У цих галузях роль транснаціональних корпорацій висока. Вони є одночасно основним джерелом прямих іноземних інвестицій та власниками ключових виробничих технологій, які сприяють розвитку промисловості в країні. Наприклад, Shell, завдяки впровадженню технологій зрідження природного газу, спільно з державою Qatar Petroleum (Катар) відкрила завод у місті Рас-Лаффан, будівництво якого коштувало більш ніж 18 мільярдів доларів. Багато в чому використання цієї технології та співпраця уряду та корпорації дозволило Катару зайняти одне з провідних місць на світовому енергетичному ринку [16].

Українські економісти звертають увагу на можливості глобалізації протистояти монополії окремих суб'єктів на реалізацію управлінських рішень та зловживання цими рішеннями. Ключовим аспектом глобалізації є боротьба із монополізацією. «Ця проблема вирішується шляхом створення безлічі «мостів»,

які переносяться з одного населеного пункту до іншого, « мостів» із соціальних явищ — в економічні, політичні, інтелектуальні, освітні». Слід зазначити, що в умовах глобалізації жодна установа не має монополії на владу і вплив: ні держава, ні транснаціональні корпорації, ні міжнародні організації. Крім того, ослаблення ролі держави в глобалізаційних процесах полягає не так у діяльності ТНК, як у посиленні всіх їх учасників — від міжнародних організацій до особистості, яка завдяки розвитку Інтернету та соціальних мереж може вирішити частину своїх проблем за мінімальної участі державних установ. Таким чином, глобалізація є неминучою і всеосяжною, а зростання можливостей для включення в цей процес ще більше прискорює об'єднання світу та зміцнює відносини між учасниками.

Українські економісти також виділяють як основну характеристику глобалізації втрату державою свого традиційного суверенітету. Однак можливості влади розподіляються не горизонтально серед інших учасників політичних процесів, а передаються головному бенефіціару Сполученим Штатам Америки. За словами дослідників, такий стан речей пов'язаний із концентрацією глобальних інститутів у США та глобальною взаємозалежністю в епоху миттєвої передачі інформації. Роль Сполучених Штатів також полегшується розширенням та зміцненням особистих зв'язків між іноземними політиками та бізнесменами зі своїми американськими колегами (наприклад, за допомогою спільних досліджень в університетах), а також появою глобальної еліти з високою мобільністю, глобалістські погляди та транснаціональна лояльність. Основним завданням цієї групи є збереження її високого становища, що досягається за рахунок опори на економічну, політичну та військову міць Сполучених Штатів.

За словами З. Бжезинського, глобалізація є ключем до розуміння сучасних світових геополітичних та гео економічних процесів, основним чинником, що визначає напрям змін у світовому розвитку [17]. У цьому сенсі просування ідей глобалізації, її сприйняття як корисного процесу стало близьким до ідеологічної догми. "Вона (глобалізація) несе в собі всі риси ідеології: вона виявилася

історично своєчасною, звернулася до ключових правлячих еліт із загальними інтересами, розкритикувала те, що слід заперечувати, і обіцяла краще майбутнє". Таким чином, глобалізація та найважливіша роль Сполучених Штатів у процесі їх створення стали одним із інструментів легітимації сучасного міжнародного порядку.

У діяльності транснаціональних корпорацій дослідники бачать досягнення позитивних результатів у скороченні дитячої праці, боротьбі з бідністю та захистом довкілля. Можливо, такий вузький погляд на діяльність ТНК обумовлений тим, що економісти, по-перше, вважають державу головним двигуном глобалізації, а по-друге, для них Америка — це сукупність багатьох інститутів і суб'єктів (громадян, державні установи, корпорації, міжнародні організації), тому вони дуже поверхово розглядають їхню діяльність окремо. Тоді залишається незрозумілим, наскільки успішно така кількість учасників формує спільний інтерес, якими рамками вона обмежена і наскільки сильною є така співпраця. [18]

Один із найвідоміших критиків глобалізації економіст Дж. Стігліц виділяє основні негативні моменти цього процесу [19]. Це збільшення розриву між багатими і бідними в низці країн, що розвиваються, схильність до фінансових криз через неправильну макроекономічну політику, просування інтересів західних держав і бізнесу через виконання рекомендацій наднаціональних інститутів — Світового валютного фонду (МВФ) і Світовий банк (СБ). «Захід просував програму глобалізації таким чином, щоб забезпечити непропорційну частку вигод для країн, що розвиваються. Несправедливо, що більш розвинені індустріальні країни відмовляються відкривати свої ринки для товарів з країн, що розвиваються, наприклад, зберігаючи свої квоти на багато товарів, від текстилю до цукру, і наполягають на тому, щоб вони відкривали свої ринки для товарів з багатших країн; було несправедливо, що розвинені індустріальні країни продовжували субсидувати своє сільське господарство, ускладнюючи конкуренцію для країн, що розвиваються, і наполягаючи на тому, щоб країни, що

розвиваються, скасовували свої субсидії на промислові товари. З невеликим контролем над імпортом капіталу та товарів, вітчизняний виробник втрачав конкуренцію великих іноземних корпорацій, які, у свою чергу, не призведуть до економічного зростання. «Переваги глобалізації часто були набагато меншими, ніж стверджували її прихильники, і її ціна була набагато вищою, тому що місце існування руйнувалося, корупція входила в політичні процеси, і, крім того, швидкі зміни не давали країнам часу для культурної адаптації. Кризи, що супроводжуються масовим безробіттям, спричинили довгострокові проблеми розпаду соціальних структур — від актів насильства в Латинській Америці до етнічних конфліктів в інших частинах світу, наприклад, в Індонезії.»

Звичайно, глобалізацію вже можна назвати не просто процесом, а системою, яка сформувалася в сучасному світі, тобто більш-менш усталеною реальністю. Швидше за все, ми не повернемося у світ без комп'ютера чи світ без міжнародних організацій загалом із національними державами як основні гравці на світовій арені. У політичній сфері глобалізація формує нові моделі та системи взаємовідносин між учасниками. І в цій глобалізованій системі транснаціональні корпорації є не найвпливовішими гравцями з точки зору застосування сили, але найбільш важливими для впливу на суспільство через стимулювання економічного розвитку або формування своїх переваг і поглядів через медійні корпорації [19].

Транснаціональні корпорації обмежені суворими умовами в своїй діяльності. Вони не можуть дозволити собі вести бізнес у низці бідних держав, які не можуть запропонувати сприятливе інвестиційне середовище або не мають конкурентних переваг у вигляді дешевої робочої сили або корисних копалин. «Ці держави стикаються із жорсткою реальністю: для залучення багатонаціональних корпорацій недостатньо ефективною політики та систем управління. По-справжньому невдалими є ті небагато країн, які взагалі не мають шансів на процвітання через відсутність потенціалу для розвитку торгівлі, іноземних

інвестицій та еміграції громадян, а також через політичні кризи (як у державах Африки)».

Якщо керівництво ТНК вирішує вести бізнес у бідних країнах, уряди останніх починають конкурувати між собою за залучення цих інвесторів, надаючи більш сприятливі умови для їх діяльності (наприклад, використовуючи податкові пільги). Цей процес називається «низхідна гонка» і загрожує приймаючим країнам втратами внаслідок фінансової та податкової політики.

Звісно, транснаціональні корпорації є суб'єктами лише на державному рівні. На вищому рівні вони діють лише як агенти, свого роду провідник-катализатор глобалізації. Його розробка не залежить від волі ТНК, і останні змушені адаптувати свої стратегії до змінних умов. Іншими словами, незалежно від того, які дії роблять ТНК та інші учасники глобальних процесів, глобалізація більше не може бути зупинена, вам необхідно якимось чином адаптуватися та спробувати, синхронно з нею, досягти своєї мети.

Якщо ми розглядаємо ТНК як агент-катализатор у розумінні П. Бурдьє, ми можемо зробити висновок, що вони вже включені в область глобалізації. Вони не формулюють правила глобалізації, але знають їх, підтримують та діють у існуючих рамках. Поле глобалізації вже встановлено, а дії транснаціональних корпорацій зводяться до її відтворення та трансформації. У цій галузі ТНК знаходяться в схожих умовах і залежать від свого стану, що означає, що вони можуть мати схожі інтереси та практику не тільки як бізнес-єдиниці (основний інтерес яких — прибуток), але і як розповсюджувачі структури відносин, що склалася [20].

Таким чином, після розпаду СРСР та руйнування моделі біполярного світу транснаціональні корпорації США домінували в економічній сфері, як і їхня країна походження. Однак успішний політичний та економічний розвиток Китаю та початок змін у системі міжнародних відносин дозволили великим корпораціям. Це виражається, наприклад, у збільшенні частки ринку мікроелектроніки, яку займає китайська ТНК, а також у зростанні китайських інвестицій у бізнес в

Африці та країнах Нового Шовкового шляху, що, безсумнівно, стане рушійною силою геополітичних змін у найближчі роки.

Відносини співробітництва та взаємної вигоди встановлюються між ТНК, з одного боку, та державами (що приймає країна та країна походження), профспілками, міжнародними організаціями – з іншого. Взаємний інтерес забезпечує пошук координаційних механізмів та платформ для координації курсу, що проводиться кожним учасником. Транснаціональні корпорації, завдяки своєму досвіду в різних країнах та доступу до технологій, просувають ідеї глобалізації, оскільки це сприяє розвитку бізнесу та зростанню доходів.

Таким чином, роль транснаціональних корпорацій як каталізаторів глобалізаційних процесів у світовій економіці полягає у виконанні наступних операцій [21]:

- потік фінансового капіталу, матеріальних ресурсів та технологій з однієї країни до іншої;
- включення приймаючої країни у світову економіку та міжнародний поділ праці;
- формування загальної моделі поведінки споживачів (насамперед середнього класу) для мешканців усіх країн;
- створення єдиного глобального інформаційного простору завдяки великим корпораціям в галузі ІТ (Facebook, Google, Microsoft) та розвитку Інтернету;

Активізація пошуку можливостей діалогу та механізмів співробітництва у зв'язку з зростаючою взаємозалежністю учасників.

Все вищезгадане показує, що, незважаючи на різні кризи та ризики, глобалізація залишиться фундаментальною тенденцією у розвитку всіх підсистем суспільства. Рівень залучення в цей процес дозволяє говорити про те, що взаємодія між учасниками лише зростатиме. В результаті жоден з них не зможе управляти глобалізацією, включаючи транснаціональні корпорації, які є провідником цього процесу.

1.3. Наслідки діяльності ТНК для економіки світу

Монополізація сучасної економіки призвела до перерозподілу фінансово-промислового капіталу. Як правило, міжнародна монополія, тобто ТНК виступає як ядро тієї чи іншої фінансово-промислової групи, що є виразом вищої форми монополізації сучасної економіки. Кінцева мета перерозподілу-зміцнення техніко-виробничих можливостей великого капіталу та його фінансової бази, удосконалення торгово-збутового механізму, підвищення конкурентоспроможності промисловості на світових ринках, приєднання до них Східної Європи та Євразії. Процес перерозподілу капіталу супроводжувався такими процесами [22]:

- посиленням позицій американського, японського та західноєвропейського великого капіталу у багатьох країнах;
- все більшим переплетенням економічних зв'язків та інтересів західних країн, поглибленням кооперації та спеціалізації виробництва, посиленням елементів взаємозалежності;
- зміцненням середніх розмірів національних підприємств, деяким підтягуванням рівня американських, японських, німецьких та інших великих корпорацій;
- посиленням зрощування промисловості та банківського капіталу;
- появою нових «центрів сили» з новими ТНК, що швидко ростуть, і відповідно, посиленням конкурентної боротьби, в тому числі і за домінування в Євразії.

Величезний обсяг товарів та послуг, вироблених ТНК у різних країнах, створив основу в розвитку міжнародного поділу праці. Поділ праці між країнами та незалежними фірмами доповнюється міжнародним поділом праці всередині фірм. Такий розподіл праці регулюється з одного центру. Приватний товар, вироблений у тій чи іншій країні, немає споживчої вартості поза міжнародним організованим процесом виробництва. Використання міжнародного

узагальненого розподілу праці розширює змогу виробництва та присвоєння надприбутку великими корпораціями в індустріальних центрах передусім США, Західної Європи та Японії [23].

ТНК як організаційна форма функціонування великого приватного підприємства виявилася найбільш адекватною до сучасного характеру міжнародного поділу праці, що дозволяє їй, з одного боку, забезпечувати високу економічну ефективність, з іншого – постійно виявляти величезний потенціал пристосованості до нових умов та сприйнятливості до інновацій. При цьому все більший обсяг двосторонньої торгівлі припадає на підприємства тих самих ТНК, розташованих у різних країнах [24].

ТНК розглядаються як невід’ємний об’єктивний елемент міжнародних економічних відносин, що має великий позитивний початок, як наслідок розвитку процесів інтеграції, переплетення господарських зв’язків. Об’єктивні вимоги економічної глобалізації ведуть до того, що практично будь-яка посправжньому велика національна фірма змушена включатися у світове господарство, тим самим перетворюючись на транснаціональну.

При транснаціоналізації світової економіки економічна ситуація в індустріальних станах, та й відстаючих, покращується, повільно наближаючи держави до світового рівня добробуту, значною мірою згладжується диференціація у способі життя розвинених країн за рахунок перерозподілу не тільки технічної, економічної, фінансової бази, а й культурної.

Діяльність ТНК посилила взаємозалежність окремих держав через переплетення їхніх господарських зв’язків.

Транснаціональна економіка призводить до різкого контрасту між благополуччям найбільших компаній та серйозними труднощами господарства країни в цілому – нестійким розвитком виробництва, інфляцією, недостатнім обсягом капіталовкладень, масовим безробіттям.

ТНК є найважливішими суб’єктами світового господарства та відіграють величезну роль у світовій економіці. Вони мають великий вплив на економіку

країн, незалежно від рівня розвитку. Цей вплив має як позитивний, і негативний характер.

ТНК переносять у країни, що розвиваються, трудомісткі, енергоємні та матеріаломісткі виробництва, а також екологічно небезпечні виробництва. В економіці країн, що розвиваються, вони захоплюють провідні позиції в основних галузях.

Позитивний вплив ТНК на економіку країн, що розвиваються:

- Сприяє поширенню досягнень НТП у периферійну зону.
- Надають грошові та виробничі кошти для модернізації місцевих галузей промисловості.
- Забезпечують зайнятість місцевого населення.
- Гарантують вищу зарплату та кращі соціальні умови, сприяють удосконаленню знань робітників.
- Сприяють втягуванню місцевих виробників у процеси МРТ.

Негативні наслідки ТНК:

- Пригнічують своєю потужністю місцеві фірми
- Встановлюють монопольні ціни
- Порушують державні закони, насамперед приховують доходи від оподаткування шляхом перекачування з однієї країни до іншої.
- Забруднення своїм виробництвом довкілля країни присутності.
- Дестабілізація ситуації ринку праці (зарплата працівників філій ТНК перевищує зарплату працівників місцевих фірм).
- Можливість впливу на політику уряду приймаючої країни
- ТНК впливають і економіку промислово розвинених країн.

Для регулювання діяльності ТНК ООН було розроблено універсальний кодекс поведінки ТНК. Основні моменти, спрямовані на врегулювання діяльності ТНК (рекомендації) [25]:

У сфері власності та контролю для ТНК наказано сприяти на своїх зарубіжних підприємствах реалізації державних завдань приймаючої країни, які

спрямовані насамперед забезпечити місцеву участь в акціонерному капіталі, забезпечити ефективний контроль з боку місцевих партнерів, пріоритет у наймі та просуванні на всі посади господарського управління національних кадрів.

У валютно-фінансовій сфері ТНК покликані консультувати та співпрацювати з урядами країн, що приймають, у вирішенні завдань, пов'язаних зі станом їх платіжних балансів.

У сфері трансфертного ціноутворення ТНК не повинні вдаватися до практики встановлення цін, які б не базувалися на цінах вільного ринку. Трансфертні ціни нижчі за світові, витрати виробництва на підприємствах ТНК нижчі.

У сфері оподаткування висунуто вимогу: не використовувати транснаціональну корпоративну структуру для зміни бази обчислення податків у країні, що приймає (не запроваджувати прибуток в інші філії).

В галузі захисту споживачів ТНК покликані дотримуватися міжнародних стандартів, не допускати відмінностей як товарів на різних ринках на шкоду споживачам.

У сучасній світовій економіці міць транснаціональних корпорацій постійно зростає і зачіпає як інші компанії, а й стан цілих держав. За багатьма економічними показниками ТНК навіть перевершують деякі країни світу, що дозволяє їм диктувати та встановлювати свої правила гри на світовій арені. Крім того, на ТНК припадає близько чверті світового ВВП. ТНК обслуговують близько 70% усієї світової торгівлі, володіють 80% ліцензійних патентів та ноу-хау, є активними інвесторами у дослідження та розробки (80%), а також здійснюють майже 90% прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [26]. Звичайно, ТНК є серйозною силою у світових економічних відносинах, з якою треба зважати. Рішення деяких транснаціональних корпорацій увійти на ринок певної країни може мати вирішальне значення для останньої щодо рівня економічного розвитку, добробуту населення та розвитку ринку праці.

Значення та вплив багатонаціональних компаній на розвиток світової економіки (і дійсно на глобальний економічний розвиток) досить велике і зростатиме рік у рік. Звичайно, транснаціоналізація — це об'єктивне формування світової економіки, і цей процес, як і будь-який інший, має свої позитивні та негативні риси. Такий процес, як транснаціоналізація бізнесу та його вплив на світову економіку, є процесом розвитку людства та його технологій, а також одним із аспектів глобалізації. Проте загалом переважає позитивна оцінка транснаціоналізації, що сприяє інтеграції ТНК у світову економіку, розвитку тісніших відносин із окремими країнами, стимулювання економічної модернізації з допомогою впровадження інновацій, які ведуть вдосконалення її інституційної структури.

1.4. Діяльність ТНК в умовах пандемії COVID-19

Пандемія COVID-19 справила значний вплив на світову економіку, в тому числі на діяльність транснаціональних телекомунікаційних компаній. Багато транснаціональних корпорацій, незалежно від того, мають вони дочірні компанії в Китаї чи ні, зіткнулися з перебоями в ланцюжку поставок, втратою доходів, перебоями в бізнес-процесах через обмеження міжнародних поїздок і були змушені самофінансувати заходи для захисту безпеки співробітників. Криза COVID-19 призвела до загальної економічної невизначеності та браку довіри інвесторів. Зменшився потік прямих іноземних інвестицій, що є одним із основних факторів, що визначають ефективність діяльності ТНК і вирішують питання розширення торгівлі в конкретній країні.

Завдячуючи збільшенню ресурсів та фінансових можливостей транснаціональні корпорації змогли подолати наслідки пандемії краще, ніж малі та середні підприємства. Однак у деяких секторах (харчова, роздрібна торгівля, будівництво та виробництво) компанії зазнали значних збитків. Інші сектори, такі як транспорт, нерухомість, бізнес та адміністративна діяльність, продемонстрували більшу стійкість та адаптивність до нових умов експлуатації.

ТНК почали швидко приймати і змінювати стандарти, а також вирішувати юридичні питання, що виникають з нових технологій або бізнес-моделей.

Пандемія COVID-19 справила значний негативний вплив на світову економіку. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), у 2020 році глобальне економічне зростання становило -2,9%. Світова торгівля товарами та послугами скоротилася на 12,4% через слабкий попит [9].

Транснаціональні підприємства (ТНК) сильно постраждали від пандемії COVID-19. Вплив був викликаний кількома чинниками, включаючи перебої в пропозиції сировини, слабкий попит, зміну переваг клієнтів і зростаючу невизначеність. З початку пандемії відділ глобального інвестиційного клімату Світового банку організує опитування транснаціональних компаній, що працюють в країнах, що розвиваються, з метою оцінки впливу пандемії на їх діяльність і перспектив прямих іноземних інвестицій. Транскордонні інвестиційні потоки є ключовим елементом економічного зростання в країнах, що розвиваються, і часто є найбільшим джерелом зовнішнього фінансування, перевершуючи грошові перекази, офіційну допомогу в розвитку та портфельні інвестиційні потоки.

БНП також відіграє ключову роль у світовій економіці, а прямі іноземні інвестиції є ключовим джерелом капітальних інвестицій та зайнятості в країнах, що розвиваються, що робить його важливим фактором перспектив відновлення. Незважаючи на покращення показників зайнятості, частка філій транснаціональних компаній, які повідомляють про негативний вплив на продуктивність працівників, зросла до 31% у другому кварталі 2021 року з 17% у першому кварталі 2021 року. Опитані ТНК повідомили про найбільший вплив на продуктивність праці, головним чином в Азії (Східна Азія і Тихий океан, Південна Азія) і Центральній і Східній Європі. Затримка відновлення в цих регіонах, ймовірно, пов'язана зі складом компаній, розташованих там. На виробництво, яке залишається більш постраждалим, ніж на послуги, припадає

більша частка доданої вартості в Азії (близько 24%), ніж в Європі (16%) або Латинській Америці та Карибському басейні (14%).

Ліквідність стала серйозною проблемою для філій ТНК у другому кварталі 2021 року. Майже дві третини опитаних компаній (64%) повідомили про негативний вплив ліквідності у другому кварталі, що на 16 відсоткових пунктів більше, ніж у першому кварталі (48%). Частка філій транснаціональних корпорацій, які повідомляють про негативний вплив ліквідності, залишалася відносно стабільною під час попередніх раундів опитування, тому результати другого кварталу підкреслюють потенційно значну проблему, оскільки політика розширення та програми допомоги починають знижуватися. Крім того, з початку пандемії компанії, можливо, скоротили свої запаси грошових коштів і активів.

На респондентів також могло вплинути зростання вартості долара США протягом звітного періоду. Результати показують, що ця проблема зачіпає всі опитані компанії, незалежно від їх галузі, розміру або бізнес-моделі, і корелює з більш низьким рівнем інвестицій. Серед 64 відсотків респондентів, які повідомили про нижчу ліквідність, середній рівень інвестицій все ще на 3 відсотки нижчий, ніж до пандемії. Філії ТНК, які не мають обмежень ліквідності, мають приріст інвестицій на 3 відсотки вище, ніж до пандемії.

Слідом за тенденцією, що спостерігалася в попередніх раундах опитування, частка відділень ТНК, які повідомили про негативний вплив на інвестиції, продовжила знижуватися в другому кварталі 2021 року. Загалом 27% респондентів повідомляють про негативний вплив на інвестиції, порівняно з 33% у першому кварталі. Однак поліпшення стосується не всіх компаній і ліквідність є ключовим фактором інвестиційних результатів.

Після невеликого покращення в першому кварталі частка опитаних ТНК з філіями, які повідомили про негативний вплив на доходи та прибуток, зросла до 61% у другому кварталі (порівняно з 52% і 47% у першому кварталі).

Тоді як зайнятість відновлюється у відповідь на підвищений попит, зростання витрат на ресурси, зростання запасів і затримка інвестицій у виробництво можуть зменшити будь-який реальний вплив на доходи і прибуток.

У кожному регіоні більшість опитаних компаній повідомляють про принаймні один негативний вплив COVID-19 з десяти вимірних вимірів бізнесу. ТНК, що вивчалися в Південній Азії, Східній Азії, а також на Близькому Сході і в Північній Африка, частіше повідомляли про несприятливі наслідки в різних торгових вимірах.

Майбутні інвестиційні плани ТНК стали трохи оптимістичнішими, давши перші ознаки кращих інвестиційних перспектив. Інвестиційні перспективи поліпшуються в контексті відновлення світової економіки, обумовленого головним чином відновленням попиту в розвинених економіках. Дані опитування показують, що за останні чотири квартали (з 3 кварталу 2020 року по 2 квартал 2021 року) інвестиційні плани транснаціональної корпорації стабілізувалися. Частка транснаціональних компаній, які очікують збільшення інвестицій протягом наступних двох років, досягла піку пандемії. Однак невизначеність щодо майбутніх економічних умов залишається ключовим фактором, що стримує подальші інвестиції. Однак уряди мають можливість заохочувати нові інвестиції шляхом збільшення підтримки з боку агентств із залучення інвестицій, а також шляхом політичних та регуляторних реформ, які послаблюють інвестиційні обмеження та захищають інвесторів.

Загалом 72% респондентів очікують, що показники інвестицій їхніх материнських компаній у приймаючій країні залишаться незмінними протягом наступних 1-3 років. Це менше, ніж 92 відсотки в першому кварталі, і тенденція стабільна в різних регіонах, бізнес-моделях, розмірах бізнесу та секторах. Що ще важливіше, частка респондентів BNP, які очікують збільшення своїх інвестицій протягом наступних 1-4 років, зросла до 22% з 6% у першому кварталі. Це означає стабілізацію інвестиційних перспектив, оскільки компанії починають реалізовувати інвестиційні плани, які були відкладені через пандемію. Частка

опитаних компаній, які планують скорочення інвестицій (7%), дещо зросла з першого кварталу 2021 року.

Регіональні відмінності в інвестиційних перспективах також матеріалізувалися: 40% дочірніх компаній ТНК, опитаних у Південній Азії, очікували збільшення інвестиційних планів своїх материнських компаній. В інших регіонах лише від 8 до 20% опитаних ТНК очікували збільшення інвестицій. Цій тенденції сприяють два основних чинники. По-перше, порівняно з допандемічним рівнем, Південна Азія відстає від усіх інших регіонів за поточними рівнями інвестицій. Це створює ситуацію, коли філії регіону можуть бути готові наздогнати свій попередній рівень інвестицій, як тільки економіка відновиться. По-друге, офіси транснаціональних корпорацій, опитаних у Південній Азії, зазнали найбільшого скорочення зайнятості на початку пандемії (в середньому на 16%) і тому мають найамбітніші плани найму на найближчі 1-4 роки (в середньому 19%). Зростання інвестицій, яке спостерігається, є ознакою відновлення в регіоні та важливою подією для глобального відновлення.

12% респондентів назвали основною причиною збереження інвестиційних планів незмінними інвестиційну політику та регуляторні обмеження, але у другому кварталі цей показник знизився до 9%. Це може свідчити про те, що проінвестиційна та дружня до розширення політика протягом останнього року була ефективною і що обмеження більше не є основною проблемою для ТНК. Уряди відіграють центральну роль у прийнятті інвестиційних рішень ТНК і повинні підтримувати поточну політику розширення (включно з політикою сприяння підприємству) до їх повного відновлення.

Частка респондентів, які посилялися на послабленні інвестиційних обмежень у своїх трьох основних політиках щодо заохочення додаткових інвестицій, знизилася з 53 відсотків у першому кварталі до 29 відсотків у другому.

Дані опитування свідчать про те, чим цікавляться інвестори з точки зору політичної підтримки. Понад 40% респондентів називають це одним із трьох

бажаних напрямків для заохочення додаткових інвестицій. Податкові пільги, включно зі зниженням податків, податковими кредитами та відстрочкою платежів, також важливі для респондентів і мають значно вищий попит, ніж у попередньому кварталі (30 відсотків у другому кварталі проти 15 відсотків у першому кварталі). Серед інших ключових заходів для збільшення інвестицій – покращення регуляторного середовища (32%) та полегшення отримання дозволів іноземними компаніями (32%). Загалом негативний вплив пандемії на транснаціональні корпорації та світове виробництво вимагає від політиків підвищення інвестиційної конкурентоспроможності своїх країн.

В результаті пандемія коронавірусу вплинула на функціонування всього механізму світової економіки, в тому числі і ТНК, які були змушені протягом декількох днів переналаштовувати організаційні моделі відповідно до обмежень, які відрізнялися від країни до країни.

Найбільшого розквіту досягли так звані «цифрові ТНК», які змогли швидко переналаштувати своє виробництво відповідно до нових кризових умов.

РОЗДІЛ 2.

ЯКІСНИЙ ТА КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ТНК В СВІТІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СВІТОВУ ЕКОНОМІКУ

2.1. Аналіз діяльності провідних ТНК світу в сучасних умовах

Сьогодні понад 80% світового товарообігу, понад 50% світового промислового виробництва контролюється всесвітньо відомими корпораціями. Їм також належить понад 60% патентів, ліцензій на нове обладнання, технології, близько 90% прямих іноземних інвестицій. У 2020 році в іноземних філіях ТНК працювало 193 млн осіб, вони виробляли 33% світової торгівлі, і понад 10% світового ВВП (в 1990 році їх було всього 6%). Оскільки ТНК працюють в глобальному масштабі, сучасне світове господарство можна сміливо назвати транснаціональним.

Іноземний капітал, глибоко вбудований в економіку багатьох країн світу, став невід'ємною частиною процесу їх відтворення. Частка підприємств, контрольованих іноземним капіталом, в загальному обсязі виробництва обробної промисловості Австралії, Бельгії, Ірландії, Канади перевищує 33%, в провідних західноєвропейських країнах вона становить 21-28%, в США більше 10% промислової продукції виробляється на підприємствах, контрольованих іноземним капіталом. Іноземний капітал у вигляді прямих інвестицій відіграє ще більшу роль в економіці країн, що розвиваються. У них на компанії з іноземною участю припадає близько 40% промислового виробництва, а в ряді країн воно переважає. За останні 15 років частка країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою на світовому експортному ринку значно зросла. І експорт цих країн зріс з 25% їхнього ВВП у 1990 році до майже 50% на сьогодні.

Індекс транснаціоналізації 100 найбільших компаній світу в середньому становив 57% у 2021 році. Для деяких компаній, особливо з малих і середніх країн, цей показник був набагато вище. Так, для швейцарської «Нестле» він становив 93, 5%, так як іноземні активи становили основну частину її активів, практично вся її продукція продавалася за кордон, там працювала переважна більшість персоналу.

Найбільш транснаціоналізованими з країн є Гонконг (86%), Ірландія (64%), Бельгія і Люксембург (59%), Сінгапур (59%), Естонія (47%). В інших країнах індекс транснаціоналізації значно менший: в Бразилії 15%, в Росії 14, в Німеччині 11, в Китаї 10%, в Японії 2%.

Пріоритетними країнами для розміщення продуктивних сил у транснаціональному господарстві є країни, що розвиваються, країни третього світу. В першу чергу це Китай, Таїланд, Індія. Більше 62% великих транснаціональних корпорацій розглядають Китай як «місце першого вибору» при створенні іноземних філій.

В даний час Китай віддає пріоритет залученню іноземних інвестицій в промисловість високих і нових технологій, будівництва інфраструктури, охорони навколишнього середовища і розвитку центральних і західних регіонів країни.

Станом на початок 2021 року в світі працювало 64 000 ТНК, контролюючи 830 000 іноземних філій. Для порівняння, в 1939 році налічувалося всього близько 30 ТНК, в 1970 році – 7 000, а в 1976 році – 11 000 (з 86 000 філій). ТНК інвестують у світову економіку близько \$5,5 трлн. Доларів. Експорт прямих інвестицій перевищує зростання світового ВВП і світового експорту.

Основна частина ТНК і інвестицій належить США, Євросоюзу і Японії. Лідерами на світовому ринку капіталу є США, Великобританія, Японія, Німеччина, Франція та інші країни ЄС, Канада, Гонконг, Австралія, Тайвань.

Материнські підприємства світових ТНК розподіляються наступним чином: зі 100 найбільших компаній більше половини розташовані в США (55), більше третини підприємств розташовані в Західній Європі (35), і тільки 6 зі 100 – в Японії. Особливо великий вплив у нафтовій, автомобільній, хімічній та фармацевтичній промисловості. 60% міжнародних корпорацій зайняті в матеріальному виробництві, 37% – в сфері послуг, 3% – у видобувній промисловості і сільському господарстві.

Транснаціоналізації піддалася діяльність не тільки промислових компаній, а й компаній, що працюють в сфері послуг. У міжнародному кредиті переважають 50 транснаціональних банків, у страхових операціях – 30 провідних

компаній, у рекламі – 20 провідних світових агентств, а в авіаперевезеннях – 25 міжнародних авіатранспортних компаній. Транснаціональні банки (ТНБ), які значною мірою базуються на найбільших комерційних банках промислово розвинених країн, домінують на національному та міжнародному фінансових ринках. Сукупні золотовалютні резерви ТНБ в кілька разів перевищують резерви всіх центральних банків світу разом узятих. Рух 1-2% маси грошей, що утримуються в приватному секторі, цілком здатний змінити взаємний паритет будь-яких двох національних валют. Найбільші ТНБ в світі за активами за національністю розподілені аналогічно найбільшим світовим ТНК – США, Західної Європи і Японії.

Інвестиційні банки, які сьогодні можна назвати транснаціональними, в основному американські.

Таким чином, сучасне світове господарство є транснаціональним. Вона все більше залежить від прямих іноземних інвестицій і рівня відкритості економік держав. Материнські компанії найбільших світових ТНК належать в основному розвиненим країнам, а саме США, Японії та західним країнам. Серед приймаючих країн лідирує Китай, чимале значення мають Таїланд та Індія. Країни з великими корпораціями управляють не тільки економічною ситуацією всередині підприємств, а й внутрішньою і зовнішньою економікою країни, а також, маючи глобальний характер своєї діяльності, світовою економікою.

Монополізація сучасної економіки привела до перерозподілу фінансового і промислового капіталу.

Тенденція інтернаціоналізації економіки характеризується таким негативним фактором, як втрата державного контролю над державою з боку влади. Нова економічна система породжує відповідні наднаціональні політичні інститути і міжнародні організації – такі як Світовий банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд і т.д. В результаті виникла своєрідна ситуація двовладдя. Суверенним державам доводиться ділитися владою з вищезгаданими організаціями спочатку в економічній, а потім і в політичній сфері. При цьому знижується вплив держав і влада все більше переходить в руки підконтрольних їм транснаціональних корпорацій і міжнародних інститутів.

При визначенні ролі ТНК в розвитку країни необхідно враховувати безліч параметрів. В одних країнах позитивний ефект буде дійсно помітний, в інших він може бути менш відчутним або навіть негативним. Поширені переконання полягають в тому, що ПІІ вигідні тільки приймаючій державі, в той час як формування залежності від розширення ТНК свідчить про різко негативний ефект від присутності компанії. Розглянемо докладніше, як зарубіжні ТНК можуть позитивно впливати на розвиток країн, що розвиваються.

1) Економічне зростання. Експерти розглядають наявність ТНК як ключовий фактор економічного зростання країн, що розвиваються. Таким чином, приплив прямих іноземних інвестицій забезпечує збільшення грошей, що циркулюють у фінансовій системі держави. ПІІ в порівнянні з комерційним боргом або портфельними інвестиціями є найбільш стабільним інструментом. У 1990-х роках ПІІ в країнах, що розвиваються, в середньому становили \$150 млрд на рік, у 2005 році цей показник становив 334 млрд, у 2019 році ПІІ в країнах, що розвиваються, становили рекордні \$1,5 трлн, у 2020 році відбулося значне зниження до 859 млрд, викликане значною мірою пандемією COVID-19 [30]. Вважається, що прямі іноземні інвестиції збільшують ВВП, валове формування основного капіталу та платіжного балансу. Деякі дослідження показують прямий зв'язок між обсягом ПІІ і зростанням ВВП. Так, хорошим прикладом є Болгарія, графік зростання ВВП якої значно корелює зі збільшенням ПІІ: з 2001 по 2007 рік ПІІ постійно зростали – ВВП зростав високими темпами, коли ПІІ після 2007 року почали стрімко знижуватися, зростання ВВП Болгарії сповільнилося і тимчасово стало від'ємним [23]. Подібна тенденція зберігається і донині: у 2019 році через невеликий обсяг ПІІ болгарська економіка продовжує зростати, але темпи вже не такі стрімкі.

2) Індустріалізація на основі експорту. Збільшення експортних потужностей позитивно вплинуло на розвиток країн, що розвиваються, оскільки дало їм можливість повною мірою скористатися перевагами міжнародної торгівлі та інвестицій. В результаті уряди зацікавлені в розробці законів, які допомагають реалізовувати експортні проекти для підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Прикладом можуть служити країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, які проводили цілеспрямовану політику по залученню ТНК в свої країни. Головною метою, яку вони переслідували, було орієнтування національної економіки на експорт. Наприклад, без участі ТНК Малайзія і Таїланд не мали б шансів стати частиною «глобальних товарних ланцюгів», які сьогодні пов'язують виробників з країн, що розвиваються, зі споживачами з розвинених країн. У 1980-90-х роках ряд країн, що розвиваються, почали політику лібералізації щодо ПП[16].

Хорошим прикладом є Сінгапур, який розробив ефективну промислову політику по залученню ТНК (відсутність податків, пільг і т.д.): іноземні ТНК почали успішно доповнювати місцеву промисловість. Сінгапур був позбавлений багатих ресурсів і розташовувався далеко від великих ринків збуту. Саме розумні закони і привабливі умови розширення ТНК дозволили швидко стати однією з найбагатших країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

3) Формування капіталу. Капітал розглядається як найважливіший економічний актив для країн, що розвиваються. ТНК є ключовим джерелом капіталу і фінансових ресурсів для країн, що розвиваються. Дослідження показують, що іноземні ТНК більш продуктивні, платять більш високу заробітну плату і ефективніше експлуатують наявні ресурси країни. ТНК також вносять важливий внесок в зміцнення національної валюти шляхом здійснення господарської діяльності всередині країни. Платіжний баланс і економічне зростання забезпечуються великою кількістю продукції, виробленої на експорт. Поліпшення економічної ситуації сприяє залученню великих обсягів ПП, підвищенню конкурентних переваг країн на світовому ринку товарів і послуг. ТНК дають національній економіці доступ до зовнішніх ринків і клієнтам по всьому світу. Без прямих іноземних інвестицій доступ до зовнішніх ринків був би нездійсненним завданням для вітчизняних економік країн, що розвиваються.

4) Збереження навколишнього середовища. ПП ТНК сприяють поліпшенню екологічної ситуації в країні, що розвивається. ТНК зі значними фінансовими ресурсами частіше вибирають більш екологічний шлях виробництва, мінімізуючи негативний вплив на навколишнє середовище.

Керівники ТНК апріорі встановлюють екологічні вимоги всередині своїх компаній, які часто дублюються дочірніми компаніями, розташованими в країнах, що розвиваються. Нерідкі випадки, коли ТНК пред'являють ще більш високі вимоги до екологічності свого виробництва за кордоном, щоб уникнути можливих негативних наслідків. Це припущення підтверджується багаторічним дослідженням 1996 року, в якому взяли участь 300 індонезійських підприємств. Порівняння рівня забруднення вітчизняних і зарубіжних компаній показало, що іноземні компанії були більш екологічними, ніж національні компанії Індонезії [14].

5) Подолання бідності. ТНК є ефективним інструментом подолання бідності. ТНК заохочують виробництво певної продукції, яка згодом може поліпшити життя робітників і населення в цілому. Як приклад можна привести DaimlerChrysler в Бразилії. Компанія шукала способи застосування поновлюваних волокон натурального волокна в своїх автомобілях. Бразилія змогла забезпечити необхідним волокном, після чого підвищився рівень життя і з'явилися нові робочі місця. Ліберали вважають, що індустріалізація за допомогою ТНК в поєднанні з вільною ринковою економікою дозволила багатьом раніше аграрним економікам вирватися з бідності. «Міжнародна діяльність цих корпорацій відповідає лібералізму, але прямо суперечить доктрині економічного націоналізму і поглядам країн, відданих соціалізму і державному втручанню в економіку» [15].

Ліберали показують, що ті, хто вирішив інтегруватися в світову економіку, отримали значні переваги. За п'ятдесят років Тайвань перетворився з аграрної економіки, яка була біднішою, ніж більша частина Африка на південь від Сахари, до країни, яка зараз така ж багата і процвітаюча, як Іспанія. З 30 мільйонів людей, які жили в умовах абсолютної бідності в 1950-х роках, в країні зараз немає абсолютної бідності, а реальна заробітна плата зараз в десятки разів вище, ніж була п'ятдесят років тому.

б) Створення нових робочих місць. ТНК створюють нові робочі місця за рахунок поліпшення якості життя співробітників в країнах, що розвиваються. Прихильники позитивного впливу ТНК сходяться на думці, що на ТНК припадає

п'ята частина всієї оплачуваної зайнятості в несільськогосподарських секторах і створюється велика кількість робочих місць в обробній промисловості, особливо в технологічному секторі [32].

Крім того, ТНК позитивно впливають на самопочуття співробітників. Прихильники стверджують, що створення робочих місць, надання нових, кращих програм для поліпшення охорони здоров'я, житла та освіти для співробітників і місцевих громад покращують рівень життя людей в країнах, що розвиваються. Більш того, більш детальний розгляд емпіричних даних показує, що виробничі компанії з іноземним капіталом і субпідрядники в країнах, що розвиваються, як правило, платять більш високу заробітну плату, ніж місцеві фірми. Крім того, експортоорієнтовані компанії виплачують більш високу заробітну плату тим, хто не експортує. У Мексиці, наприклад, фірми-експортери (80% всіх продажів припадає на експорт) отримували заробітну плату як мінімум на 58% вище, ніж неекспортоорієнтовані фірми.

7) Підвищення компетенцій та навичок. Для успішного трансферу технологій важливим фактором є розвиток навичок місцевих працівників. Іноземні інвестиції сприяють підготовці персоналу, необхідного для забезпечення діяльності. Це пояснюється тим, що багато ТНК вважають за краще набирати працівників з місцевих жителів. У зв'язку з цим виникає проблема дефіциту кваліфікованих працівників. Низький рівень освіти місцевого населення часто є стоп-сигналом для збільшення кількості працівників з приймаючої держави. Через це ТНК обов'язково проводять тренінги, майстер-класи та курси підвищення кваліфікації спеціально для місцевих жителів. Місцеві університети часто співпрацюють з ТНК, щоб допомогти підготувати майбутніх компетентних працівників. Це перший поштовх для сфери науки, яка представляє інтерес для ТНК в країнах, що розвиваються. [27]

Таким чином, присутність ТНК на ринках, що розвиваються, має явну користь для розвитку приймаючих економік. Діяльність таких корпорацій підвищує конкурентоспроможність держави на світовій арені, а в деяких випадках при наявності добре розробленого законодавства наявність різних ТНК

призводить до швидкого зростання держави, переміщаючи його з країн третього світу в регіональних лідерів, як це було у випадку з Сінгапуром.

Тепер розглянемо негативні сторони присутності ТНК на ринках країн, що розвиваються. Критики наявності ТНК переконані в негативному впливі ПП в приймаючій державі. Серед негативних наслідків варто виділити наступні.

1) Профілактика самостійного розвитку. "Залежність - це ситуація, при якій економіки однієї кількості країн обумовлені розвитком і розширенням іншої... що ставить залежні країни у відстале становище, яке використовують домінуючі країни" [13, с. 58–64]. Теоретики залежності розуміють нинішню відсталість країн, що розвиваються, як процес всередині світової капіталістичної системи. Вони розуміють глобальний капіталізм як процес, який породжує багатство і розвиток в промислово розвиненому світі, створюючи бідність як навмисний побічний продукт Заходу і увічнюючи відсталість в країнах, що розвиваються. На думку теоретиків залежності, транснаціональні корпорації заважають країнам, що розвиваються, досягти справжнього автономного розвитку. Наприклад, ТНК перешкоджають місцевим фірмам і підприємцям брати участь в найбільш динамічних галузях економіки; вони використовують місцевий капітал, а не залучають новий капітал ззовні; вони збільшують нерівність доходів у країні перебування; і вони використовують капіталомісткі технології, які сприяють безробіттю.

2) Втеча капіталу. Деякі критики присутності ТНК вважають, що ПП в країни, що розвиваються, призводять до втечі капіталу. Капітал перетікає з «Півдня на Північ» через прибутки, обслуговування боргу, роялті, збори, через маніпулювання імпорними та експортними цінами. Такі «зворотні» потоки не є чимось екстраординарним, адже основною метою ТНК на зовнішньому ринку є отримання доходу. Критики вважають, що такі зворотні потоки надмірно високі і не враховують інтереси країн, що розвиваються, тому середній прибуток від балансової вартості ПП США в розвинених країнах майже в 2 рази менше, ніж в країнах, що розвиваються.

3) Експлуатація робочої сили. Багато ТНК проникають в країни, що розвиваються, щоб експлуатувати їх дешеву робочу силу і багаті природні

ресурси. Такі компанії, як Reebok, Nike і Levi Strauss, експлуатують людську працю в Індонезії. Працівники живуть у напівзруйнованих квартирах і заробляють десятки доларів на місяць, виробляючи тисячі продуктів вартістю понад 100 доларів кожен. Економіка Індонезії процвітає через масові прямі іноземні інвестиції, в той час як дешева робоча сила страждає від нелюдських умов життя і несправедливої заробітної плати [31].

4) Забруднення навколишнього середовища. Що стосується навколишнього середовища, то міжнародний великий бізнес є одночасно і джерелом забруднення, і єдиним доступним ресурсом для його очищення. Показники забруднення ТНК бліднуть у порівнянні з показниками багатьох місцевих і державних підприємств: критики стверджують, що ТНК – частково через їх величезні розміри – завдали значної шкоди навколишньому середовищу в країнах, що розвиваються. Оскільки транснаціональні корпорації працюють давно і в багатьох країнах, безсумнівно, були випадки, коли ця критика була виправдана. У всіх частинах світу видобуток корисних копалин призвела до серйозної деградації і забруднення навколишнього середовища, включаючи скидання токсичних речовин в річкові системи, утворення великих обсягів відходів, неправильну утилізацію небезпечних відходів і довгострокові наслідки погано спланованої консервації шахт.

5) Ухилення від сплати податків. Питання ухилення від сплати податків продовжує гаряче обговорюватися, незважаючи на керівні принципи, розроблені Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Транснаціональні корпорації стверджують, що сплачують податки в суворій відповідності до закону.

6) Організована злочинність. Впровадження транснаціональними корпораціями відомих брендів в країнах, що розвиваються стало спокусою для злочинних організацій. У Східній Азії, осередку контрафакту, злочинні організації займаються підробкою брендваної продукції через дуже високі винагороди і низького ризику бути покараними за скоєння злочинів, в той час як покарання за торгівлю наркотиками, як відомо, суворі в Азії. Тому подібного роду злочини присутні, нехай і в невеликій кількості, але тим не менше ТНК є

першопричиною виникнення даного злочину. Організована злочинність є серйозною глобальною проблемою. Вона існувала задовго до початку експансії ТНК. Але поява світової торгівлі контрафактними товарами забезпечила організованій злочинності в країнах, що розвиваються новий і дуже прибутковий спосіб отримання прибутку [17]

Виходячи з перерахованих вище позитивних і негативних сторін присутності ТНК в країнах, що розвиваються, варто відзначити, що, за великим рахунком, все залежить від законодавства держави. Звичайно, є як негативні приклади присутності, так і позитивні, але при грамотному підході управління кожен отримає свої переваги. Спочатку, коли у держави є проблеми в економіці, варто вдатися до ПІІ зарубіжних ТНК. Так, на початковому етапі корпорації отримують набагато більше вигоди від перебування на території держави, що розвивається: пільгові режими і відсутність податків зіграють на руку ТНК. Далі доречно буде згадати досвід Сінгапуру, який не мав ні природних ресурсів, ні території.

За даними ЮНКТАД, у 2018 р. у світі налічувалося близько 82 тис. транснаціональних корпорацій (материнських компаній) із 810 тис. іноземними філіями. Ядро світогосподарської системи утворює близько 2 тис. великих компаній. При цьому спостерігається зниження тенденції базування ТНК у розвинених країнах у зв'язку зі збільшенням компаній у країнах, що розвиваються. У 2018 р. 100 найбільших ТНК мали 9% світових іноземних активів, 13% зайнятих іноземних громадян та 17% світових закордонних продажів [32].

Конкуренція на світовому ринку з кожним роком посилюється. Водночас міжнародні організації не залишають спроб поділяти ТНК за різними критеріями.

Однією з таких організацій є компанія Forbes, яка щорічно складає рейтинг провідних 2000 ТНК світу за ключовими фінансовими показниками, включаючи ринкову капіталізацію.

Орієнтуючись на рейтинг Forbes 2000 за 2019-2021 рр., можна прослідкувати деякі зміни як галузевої структури найбільших ТНК, так і за приналежністю до країни (див. табл.2.1,2.2).

Таблиця 2.1. – Число ТНК в галузевій спеціалізації по Forbes2000 за 2019-2021 рр.

Галузь	2019	2020			2021		
	Факт, од.	Факт, од.	Абсолютна зміна, од.	Відносна зміна, %	Факт, од.	Абсолютна зміна, од.	Відносна зміна, %
Видобування нафти та газу	80	142	62	77,5	145	3	2,1
Банківсько-фінансова	317	292	-25	-7,9	279	-13	-4,5
Електроніка	51	42	-9	-17,6	43	1	2,4
Фармацевтика	41	38	-3	-7,3	44	6	15,8
Виробництво автомобілів, запчастин	56	52	-4	-7,1	58	6	11,5
Інші	1 455	1 434	-21	-1,4	1 431	-3	-0,2

Джерело: [33].

Таблиця 2.2. – Країна приналежність ТНК з Forbes 2000 за 2019-2021 рр.

Країна	2019	2020			2021		
	Факт, од.	Факт, од.	Абсолютна зміна, од.	Відносна зміна, %	Факт, од.	Абсолютна зміна, од.	Відносна зміна, %
США	561	587	26	4,6	587	0	0,0
Китай	250	266	16	6,4	291	25	9,4
Японія	222	217	-5	-2,3	213	-4	-1,8
Великобританія	62	75	13	21,0	67	-8	-10,7
Німеччина	53	51	-2	-3,8	52	1	2,0
Інші	852	804	-48	-5,6	790	-14	-1,7

Джерело: [33].

Дані, подані у таблицях 2.1 та 2.2, характеризують підвищення частки підприємств, орієнтованих на виробничу спеціалізацію. Так на 77,5% збільшилася частка компаній, що спеціалізуються на первинному та вторинному секторі економіки (видобуток нафти та газу). Частка компаній, що спеціалізуються на третинному секторі економіки за період, що розглядається, скоротилася. У порівнянні з 2019 р. у 2020 р. показник компаній банківсько-фінансової сфери зменшився на 7,5%, а у 2021 р. на 4,4% у порівнянні з 2020 р.

Показник компаній, що спеціалізуються на електротехніці, скоротився на 15,7% за період, що розглядається. Сфера фармацевтики та виробництва автомобілів, запчастин майже не піддавалася змінам. Також, провівши аналіз, можна помітити, що сильно збільшилася частка китайських компаній у топі ТНК, за 2019-2021 р. Показник частки зріс на 16,4%, що істотно змінило розклад сил та впливу на світовій арені, за майже незмінної кількості ТНК інших країн. Зменшення частки японських компаній на 4,0% за 2019-2021 р. у списку Forbes 2000 стало найгіршим результатом зі всіх змін, що відбулися у найбільших країнах, де розташовані ТНК.

Пандемія COVID-19 суттєво вплинула на фінансове становище провідних ТНК світу. Це, зокрема, підтверджують дані, наведені в таблиці 2.3, куди включені лідери деяких галузей.

Таблиця 2.3. – Виручка провідних ТНК у своїх галузях за 2019–2021 рр.

ТНК	2019	2020			2021		
	Факт, млрд дол.	Факт, млрд дол.	Абсолютна зміна, млрд дол.	Відносна зміна, %	Факт, млрд дол.	Абсолютна зміна, млрд дол.	Відносна зміна, %
ExxonMobil	279	256	-23,2	-8,3	178	-77,8	-30,4
JPMorgan Chase	133	143	10	7,5	136	-6,7	-4,7
Hon Hai Precision	176	173	-2,7	-1,5	182	9,5	5,5
Pfizer	219	50,7	-167,9	-76,8	47,6	-3,1	-6,1
Toyota Motor	272	281	8,3	3,0	249	-31,1	-11,1

Джерело: [34].

Аналізуючи динаміку виручки, слід зазначити, що криза вплинула на ТНК по-різному. Проте більшість транснаціональних корпорацій демонстрували падіння фінансових показників, особливо у перший рік пандемії.

Таким чином, у світовому просторі існує понад 83 тис. компаній, проте ядро світогосподарської системи утворює близько 2 тис. великих компаній, з яких 500 будуються глобальні рейтинги. За XXI ст. число ТНК, що належать певним країнам чи галузям, сильно змінилося. Разом з тим, ринкова влада на світовій арені, як і раніше, залишається в руках провідних ТНК, деякі з яких були представлені в рамках даного дослідження.

Зроблено висновок, що найважливішим напрямком транснаціональної діяльності міжнародних компаній є внесок в інновації та дослідження (R&D).

Наукові дослідження, що проводяться транснаціональними корпораціями, носять все більш міжнародний характер. Компанії організують дослідницьку діяльність за кордоном, щоб бути ближче до обслуговуваних ринків, отримати доступ до висококваліфікованих фахівців або сконцентруватися біля певних центрів знань. У 2021 році ТНК, що увійшли до топ-100 списку, інвестували загалом понад \$420 млрд. США, на частку яких припадає більше третини загального обсягу досліджень і розробок, що фінансуються корпорацією (див. табл. 2.4).

Таблиця 2.4. – Вартість інноваційного розвитку провідних ТНК світу, 2021 р.

Компанія	Інновації у витратах досліджень, млрд. дол. США	Інтенсивність інновацій дослідження, %
Amazon	27,7	12,4
Alphabet	21,4	15,7
Samsung Electronics	16,5	7,5
Huawei Technologies	15,4	14,1
Microsoft	14,7	14,4
Apple	14,2	5,4
Intel	14,5	19,1
Roche Holding AG	12,4	20,4
Johnson & Johnson	10,7	14,2
Toyota Motor	10	4,6

Джерело: розроблене автором відповідно до ЮНКТАД.

Тому ТНК є локомотивом інвестиційного розвитку в сучасній світовій економіці. Незважаючи на тимчасове зниження фінансових показників, викликане наслідками епідемії коронавірусу, у 2021 році «цифрові» ТНК змогли частково відновити свій потенціал та темпи розвитку.

ТНК активізують міжнародні процеси в усіх формах міжнародних економічних відносин. У сучасних економічних умовах розвиток великих промислових корпорацій і міжнародних фінансово-промислових груп сприяє збільшенню економічної могутності країн світового співтовариства і зміцненню їх геополітичних позицій.

2.2. Аналіз впливу діяльності ТНК на добробут країн світу

Основна мета аналізу впливу діяльності ТНК на добробут світу – провести економетричне дослідження, в якому дослідити вплив прямих іноземних інвестицій та доходів ТНК на торговельний баланс та ВВП світу.

Залежна змінна дослідження – торговельний баланс світу – для першого рівняння, та світове ВВП – для другого рівняння регресії.

Незалежні змінні – ПІІ та доходи ТНК

Економетрична модель дослідження:

$$y_t = \beta_1 + \beta_2 x_{t1} + \beta_3 x_{t2} + e_t, \quad t = 1, \dots, T,$$

Отже, маємо лінійну багатофакторну модель, яку надалі будемо оцінювати та тестувати в програмі Eviews.

Досліджуваний період: з 1990 по 2021 рік.

Умовні позначення, використані для дослідження:

- WORLD_TV – світовий торговельний баланс (в доларах);
- WORLD_GDP – світовий ВВП (в доларах);
- TNC_FDI – ПІІ 500-т найбільших ТНК світу за індексом S&P500;
- TNC_INCOME – доходи 500-т найбільших ТНК світу за індексом S&P500.

Першим кроком була розроблена таблиця кореляції для першого рівняння регресії, де залежною змінною є світове ВВП (див. табл.2.5).

Таблиця 2.5. – Таблиця кореляції першого рівняння регресії

Covariance Analysis: Ordinary			
Sample: 1990 2021			
Included observations: 32			
Correlation			
Probability	WORLD_GDP	TNC_FDI	TNC_INCOME
WORLD_GDP	1.000000		

TNC_FDI	0.976293	1.000000	
	0.0000	-----	
TNC_INCOME	0.976970	0.968248	1.000000
	0.0000	0.0000	-----

Джерело: розроблене автором.

Як бачимо, ПІІ та доходи ТНК мають високий позитивний зв'язок зі світовим ВВП. Незалежні змінні мають високий коефіцієнт кореляції між собою, в результаті чого може виникнути проблема мультиколінеарності (коли незалежні змінні впливають одна на одну) (див. табл.2.6).

Таблиця 2.6. – Перше рівняння регресії

Dependent Variable: WORLD_GDP				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2021				
Included observations: 32				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TNC_FDI	0.282173	0.075756	3.724756	0.0008
TNC_INCOME	1.475093	31.50721	3.888295	0.0005
C	7.684E+8	3196.117	-1.321379	0.0067
R-squared	0.969204	Mean dependent var		31425.45
Adjusted R-squared	0.967080	S.D. dependent var		5705.986
S.E. of regression	1035.287	Akaike info criterion		16.81180
Sum squared resid	31082749	Schwarz criterion		16.94922
Log likelihood	-265.9889	Hannan-Quinn criter.		16.85735
F-statistic	456.3382	Durbin-Watson stat		0.144149
Prob(F-statistic)	0.000000			

Джерело: розроблене автором.

Висновки:

- Всі незалежні змінні значущі.
- Проблеми мультиколінеарності немає.
- Якщо ПІІ ТНК зростуть на 1 долар, то світове ВВП зросте на 0,28 доларів
- Якщо прибутки ТНК зростуть на 1 долар, то світове ВВП зросте на 1.47 доларів
- Якщо всі незалежні змінні дорівнюватимуть нулю, тоді світове
- Незалежні змінні пояснюють зміну залежної на 96,92%

Наступним кроком проведемо тест на автокореляцію для досліджуваного рівняння (див. табл.2.7).

Таблиця 2.7. – Тестування рівняння на проблему автокореляції

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:				
F-statistic	153.2106	Prob. F(1,28)		0.4457
Obs*R-squared	27.05548	Prob. Chi-Square(1)		0.3654
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2021				
Included observations: 32				
Presample missing value lagged residuals set to zero.				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TNC_FDI	-0.007108	0.030311	-0.234487	0.8163
TNC_INCOME	0.045259	12.60426	0.003591	0.9972
C	543.6815	1279.340	0.424970	0.6741
RESID(-1)	0.943200	0.076201	12.37783	0.0000
R-squared	0.845484	Mean dependent var		1.99E-13
Adjusted R-squared	0.828928	S.D. dependent var		1001.334
S.E. of regression	414.1597	Akaike info criterion		15.00685
Sum squared resid	4802792.	Schwarz criterion		15.19007
Log likelihood	-236.1096	Hannan-Quinn criter.		15.06758
F-statistic	51.07021	Durbin-Watson stat		1.113765
Prob(F-statistic)	0.000000			

Джерело: розроблене автором.

Нульова гіпотеза: в рівнянні регресії відсутня автокореляція. Так як $P > 0,05$, то з ймовірністю похибки у 5% не відхиляємо нульову гіпотезу. Проблеми автокореляції залишків рівняння регресії немає

Наступний крок – тестування рівняння регресії на структурну зміну 2008 року, як року світової економічної кризи (див.табл.2.8).

Таблиця 2.8. – Тест Чоу

Chow Breakpoint Test: 2008				
Null Hypothesis: No breaks at specified breakpoints				
Varying regressors: All equation variables				
Equation Sample: 1990 2021				
F-statistic	23.55239	Prob. F(3,26)		0.0000
Log likelihood ratio	42.01836	Prob. Chi-Square(3)		0.0000
Wald Statistic	70.65716	Prob. Chi-Square(3)		0.0000

Джерело: розроблене автором.

Нульова гіпотеза: в 2008 році не відбулось структурної зміни. Так як $Prob < 0.05$, нульова гіпотеза відхиляється, отже з ймовірністю 95% можна зробити

висновок, що в 2008 році відбулась структурна. Після структурної зміни вплив ТНК на економічний добробут почав зростати, а залежність світу від доходів та інвестицій ТНК збільшувалась.

Аналогічне дослідження було проведене для торговельного балансу світу (див. табл.2.9).

Таблиця 2.9. – Таблиця кореляції другого рівняння регресії

Covariance Analysis: Ordinary				
Sample: 1990 2021				
Included observations: 32				
Correlation				
Probability	WORLD_TB	TNC_INCOME	TNC_FDI	
WORLD_TB	1.000000			

TNC_INCOME	0.941953	1.000000		
	0.0000	-----		
TNC_FDI	0.941435	0.968248	1.000000	
	0.0000	0.0000	-----	

Джерело: розроблене автором.

Як бачимо, ПІІ та доходи ТНК мають високий позитивний зв'язок зі світовим торговельним балансом. Незалежні змінні мають високий коефіцієнт кореляції між собою, в результаті чого може виникнути проблема мультиколінеарності (коли незалежні змінні впливають одна на одну) (див. табл.2.10).

Таблиця 2.10. – Друге рівняння регресії

Dependent Variable: WORLD_TB				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2021				
Included observations: 32				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TNC_INCOME	0.596264	0.286255	2.082982	0.0462
TNC_FDI	0.001386	0.000688	2.013234	0.0235
C	1.24E+00	29.03794	-1.626854	0.0146
R-squared	0.901098	Mean dependent var		127.2723
Adjusted R-squared	0.894277	S.D. dependent var		28.92803
S.E. of regression	9.405974	Akaike info criterion		7.409627
Sum squared resid	2565.698	Schwarz criterion		7.547040
Log likelihood	-115.5540	Hannan-Quinn criter.		7.455176
F-statistic	132.1094	Durbin-Watson stat		0.155254
Prob(F-statistic)	0.000000			

Джерело: розроблене автором.

Висновки:

- Всі незалежні змінні значущі. Проблеми мультиколінеарності немає.
- Якщо ПІІ ТНК зростуть на 1 долар, то світовий торговий зросте на 0,59 доларів
- Якщо прибутки ТНК зростуть на 1 долар, то світове ВВП зросте на 1.47 доларів
- Якщо всі незалежні змінні дорівнюватимуть нулю, тоді світове
- Незалежні змінні пояснюють зміну залежної на 90,1%

Проведемо тест на автокореляцію для досліджуваного рівняння (див. табл.2.11).

Таблиця 2.11. – Тестування рівняння на проблему автокореляції

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:				
F-statistic	144.8237	Prob. F(1,28)	0.0965	
Obs*R-squared	26.81552	Prob. Chi-Square(1)	0.0875	
Test Equation:				
Dependent Variable: RESID				
Method: Least Squares				
Sample: 1990 2021				
Included observations: 32				
Presample missing value lagged residuals set to zero.				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TNC INCOME	0.038992	0.117305	0.332401	0.7421
TNC FDI	-0.000158	0.000282	-0.558802	0.5807
C	8.651874	11.91667	0.726031	0.4738
RESID(-1)	0.936473	0.077817	12.03427	0.0000
R-squared	0.837985	Mean dependent var	4.22E-15	
Adjusted R-squared	0.820626	S.D. dependent var	9.097498	
S.E. of regression	3.853019	Akaike info criterion	5.652060	
Sum squared resid	415.6812	Schwarz criterion	5.835277	
Log likelihood	-86.43296	Hannan-Quinn criter.	5.712791	
F-statistic	48.27456	Durbin-Watson stat	1.218814	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Джерело: розроблене автором.

Нульова гіпотеза: в рівнянні регресії відсутня автокореляція. Так як $P > 0,05$, то з ймовірністю похибки у 5% не відхиляємо нульову гіпотезу. Проблеми автокореляції залишків рівняння регресії немає.

Наступний крок – тестування рівняння регресії на структурну зміну 2008 року, як року світової економічної кризи (див. табл.2.12).

Таблиця 2.12. – Тест Чоу

Chow Breakpoint Test: 2008				
Null Hypothesis: No breaks at specified breakpoints				
Varying regressors: All equation variables				
Equation Sample: 1990 2021				
F-statistic	24.85389		Prob. F(3,26)	0.0000
Log likelihood ratio	43.28559		Prob. Chi-Square(3)	0.0000
Wald Statistic	74.56167		Prob. Chi-Square(3)	0.0000

Джерело: розроблене автором.

Аналогічно першому рівнянню, структурна зміна для світового торгового балансу відбулась. Після чого вплив та поширення ТНК збільшились.

Отже, в рамках дослідження було доведено, що діяльність ТНК позитивно впливає на світовий добробут країн світу. Саме тому розвиток діяльності ТНК на світовій арені має важливе значення для багатьох країн світу.

2.3. Прогнозування впливу діяльності ТНК на добробут світу

Прогнозування – це науково обґрунтоване судження про майбутні стани об'єкта прогнозування та (або) про альтернативні шляхи досягнення цього стану. Необхідність прогнозування викликана тим, що майбутні стани об'єкта мають значення для рішень, прийнятих зараз. Наявна невизначеність, пов'язана з майбутньою ситуацією, яку повністю усунути неможливо. Основним завданням суб'єкта, який приймає рішення за наявності невизначеностей, є знаходження оптимального рішення з низки альтернатив. Прогнозування постає як один із інструментів пошуку такого рішення, яке має прийматися на основі науково обґрунтованого, об'єктивного аналізу проблеми.

Таким чином, прогнозування зовнішнього середовища дозволяє організації створити перелік небезпек та можливостей, з якими вона стикається у цьому середовищі. Для успішного планування керівництво повинне мати повне уявлення не тільки про суттєві зовнішні проблеми, а й про внутрішні потенційні можливості та недоліки організації.

Метою нашого прогнозування є ідея показати, що зростання ТНК на світовій арені сприятиме покращенню світового добробуту в майбутньому.

Отже, незалежні змінні краще прогнозувати методом ARIMA, так як саме цей метод найкраще підходить для прогнозування часових даних. Залежну змінну прогнозуємо за рівнянням регресії.

Почнемо з прогнозування доходів ТНК (див. табл.2.13).

Таблиця 2.13. – Тест Дікі-Фуллера для прогнозування доходів ТНК

Null Hypothesis: TNC_INCOME has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-3.514052	0.0145
Test critical values:	1% level		-3.670170	
	5% level		-2.963972	
	10% level		-2.621007	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(TNC_INCOME)				
Method: Least Squares				
Date: 12/08/22 Time: 01:54				
Sample (adjusted): 1991 2020				
Included observations: 30 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TNC_INCOME(-1)	-0.703914	0.200314	-3.514052	0.0015
C	3.305210	1.533283	2.155643	0.0399
R-squared	0.306047	Mean dependent var		-0.416959
Adjusted R-squared	0.281263	S.D. dependent var		7.162285
S.E. of regression	6.072067	Akaike info criterion		6.509616
Sum squared resid	1032.360	Schwarz criterion		6.603029
Log likelihood	-95.64424	Hannan-Quinn criter.		6.539499
F-statistic	12.34856	Durbin-Watson stat		1.858522
Prob(F-statistic)	0.001520			

Джерело: розроблене автором.

Нульова гіпотеза – ряд даних нестационарний (інтегрований). Prob < 0.05. Робимо висновок, що відхиляємо нульову гіпотезу, а отже ряд даних стаціонарний, тому можемо продовжувати прогнозування.

Другий крок в прогнозуванні – формування рівняння з показниками AR та MA, щоб спрогнозувати незалежну змінну (див. табл.2.14).

Таблиця 2.14. – Прогнозування AR та MA

Dependent Variable: TNC_INCOME				
Method: ARMA Maximum Likelihood (OPG - BHHH)				
Date: 12/08/22 Time: 01:54				
Sample: 1990 2020				
Included observations: 31				
Convergence achieved after 50 iterations				
Coefficient covariance computed using outer product of gradients				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.615087	1.875567	2.460635	0.0206
AR(1)	0.278791	0.266275	1.047004	0.0044
MA(2)	0.033991	0.539899	0.062958	0.0003
SIGMASQ	33.29439	7.705745	4.320723	0.0002
R-squared	0.073939	Mean dependent var		4.829121
Adjusted R-squared	-0.028957	S.D. dependent var		6.095171
S.E. of regression	6.182790	Akaike info criterion		6.604185
Sum squared resid	1032.126	Schwarz criterion		6.789216
Log likelihood	-98.36487	Hannan-Quinn criter.		6.664501
F-statistic	0.718580	Durbin-Watson stat		1.831607
Prob(F-statistic)	0.549573			
Inverted AR Roots	.28			
Inverted MA Roots	-.00+.18i	-.00-.18i		

Джерело: розроблене автором.

Показники AR та MA є значущими, що дає можливість зробити прогнозування прибутків ТНК (див. рис. 2.1).

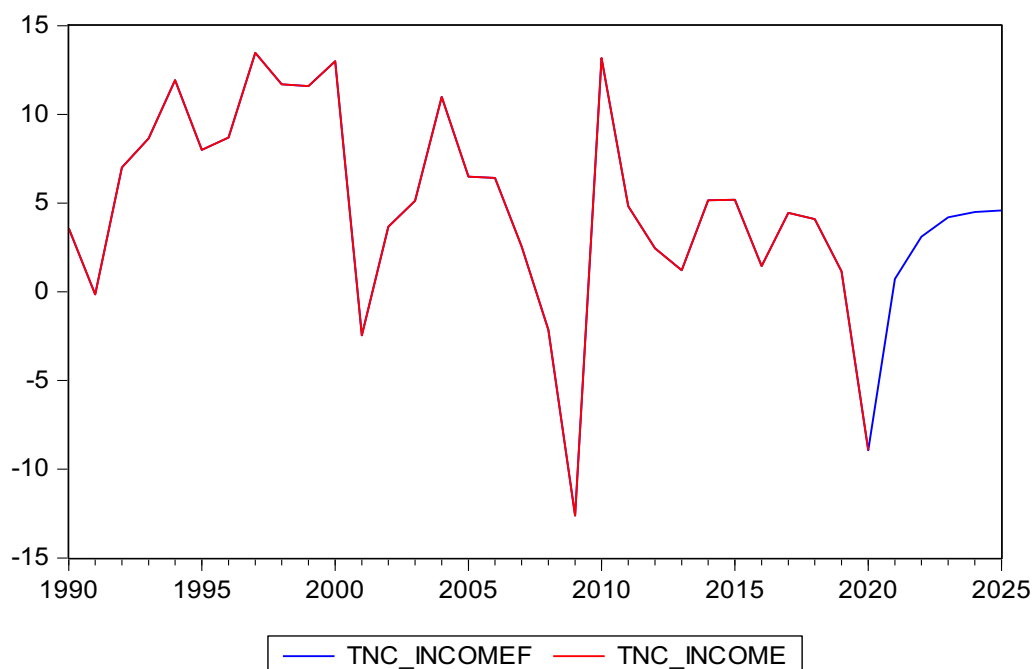

Рис. 2.1. Прогнозування прибутків ТНК до 2025 року

Як бачимо з графіку, прирости прибутків ТНК будуть зростати до 2025 року. Аналогічним чином прогнозуємо ПІІ ТНК (див. табл.2.15).

Таблиця 2.15. – Тест Дікі-Фуллера для інвестицій ТНК

Null Hypothesis: TNC_FDI has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=7)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-4.672197	0.0007
Test critical values:	1% level		-3.661661	
	5% level		-2.960411	
	10% level		-2.619160	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(TNC_FDI)				
Method: Least Squares				
Date: 12/08/22 Time: 01:50				
Sample (adjusted): 1991 2021				
Included observations: 31 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
TNC_FDI(-1)	-0.909734	0.194712	-4.672197	0.0001
C	2.192109	0.565996	3.873012	0.0006
R-squared	0.429464	Mean dependent var		0.122101
Adjusted R-squared	0.409791	S.D. dependent var		2.552662
S.E. of regression	1.961084	Akaike info criterion		4.247213
Sum squared resid	111.5297	Schwarz criterion		4.339728
Log likelihood	-63.83180	Hannan-Quinn criter.		4.277371
F-statistic	21.82942	Durbin-Watson stat		1.852038
Prob(F-statistic)	0.000063			

Джерело: розроблене автором.

Нульова гіпотеза – ряд даних нестационарний (інтегрований). Prob < 0.05. Робимо висновок, що відхиляємо нульову гіпотезу, а отже ряд даних стаціонарний, тому можемо продовжувати прогнозування.

Другий крок в прогнозування – формування рівняння з показниками AR та MA, щоб с прогнозувати незалежну змінну (див. табл.2.16).

Таблиця 2.16. – Прогнозування ПІІ ТНК за рівнянням AR та МА

Dependent Variable: TNC_FDI				
Method: ARMA Maximum Likelihood (OPG - ВННН)				
Date: 12/08/22 Time: 01:50				
Sample: 1990 2021				
Included observations: 32				
Failure to improve objective (non-zero gradients) after 23 iterations				
Coefficient covariance computed using outer product of gradients				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	2.385002	0.383932	6.212043	0.0000
AR(1)	0.949574	0.554181	1.713474	0.0077
MA(1)	-0.999998	4501.870	-0.000222	0.0098
SIGMASQ	3.410942	465.7134	0.007324	0.0042
R-squared	0.030722	Mean dependent var		2.381515
Adjusted R-squared	-0.073129	S.D. dependent var		1.905931
S.E. of regression	1.974391	Akaike info criterion		4.333709
Sum squared resid	109.1501	Schwarz criterion		4.516926
Log likelihood	-65.33935	Hannan-Quinn criter.		4.394440
F-statistic	0.295826	Durbin-Watson stat		1.710371
Prob(F-statistic)	0.828073			
Inverted AR Roots	.95			
Inverted MA Roots	1.00			

Джерело: розроблене автором.

Показники AR та МА є значущими, що дає можливість зробити прогнозування ПІІ ТНК (див. рис. 2.2).

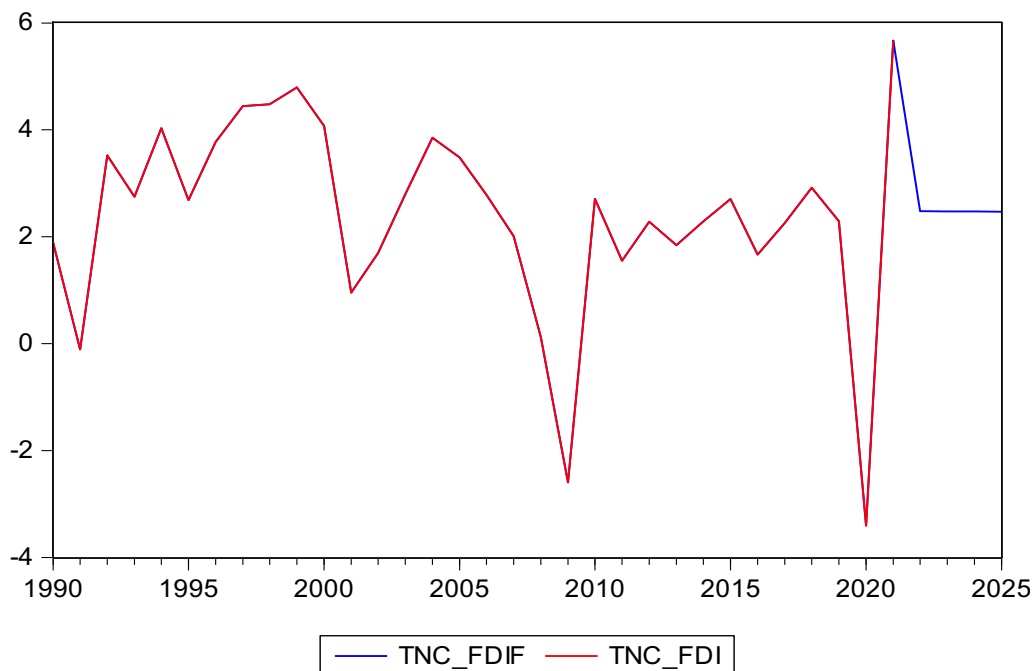

Рис. 2.2. Прогнозування ПІІ ТНК

Як бачимо, прирости ПІІ ТНК зменшуватимуться враховуючи наслідки кризи COVID-19, проте після 2023 року стабілізуються.

Наступним кроком прогнозуємо світовий ВВП за рівнянням регресії (див. рис. 2.3).

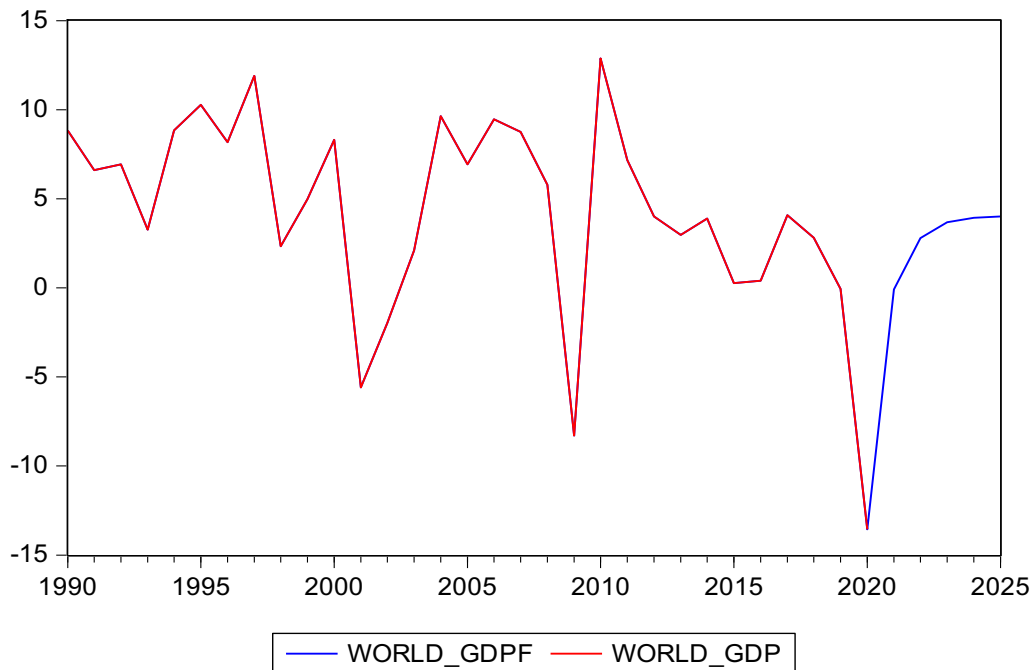

Рис.2.3. Прогнозування світового ВВП

Як бачимо, прирости світового ВВП зростатимуть, що підтверджує теорію про те, що розвиток ТНК матиме позитивний вплив на добробут країн світу.

Аналогічно прогнозуємо торговельний баланс світу (див. рис.2.4).

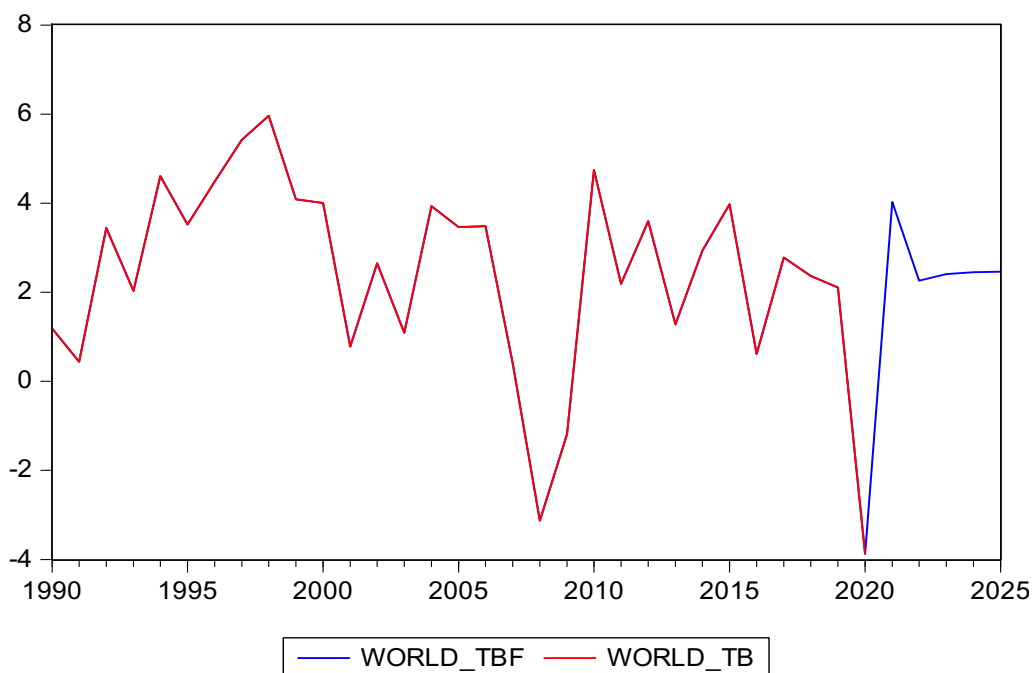

Рис.2.4. Прогнозування торговельного балансу світу.

Як бачимо, прирості торговельного балансу в світі зростатимуть, після чого матимуть незначне падіння і після продовжать свій приріст, проте меншими темпами.

Отже, розроблене прогнозування дає можливість зробити висновок, що успішна діяльність ТНК світу в майбутньому матиме позитивний вплив на світові макроекономічні показники.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ТНК У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

3.1. Перспективи розвитку діяльності ТНК на світовій арені

На сьогоднішній день світові процеси глобалізації представлені в різних сферах діяльності людства. Однією з форм прояви глобалізації є економічна інтеграція, яка в сучасних умовах стала частиною світової економіки. Такий процес не тільки суттєво впливає на розвиток окремою державної економіки, але й стає каталізатором для появи та становлення транснаціональних корпорацій.

Оскільки ТНК має право розпоряджатися власними активами на різних територіях та існувати поза меж національних кордонів, для таких компаній формується така сучасна особливість, як їх активне участь в економіці, світовій політиці, широкомасштабних технічних та наукових дослідженнях і в багатьох інших міжнародних питаннях [35]. З цього можна зробити висновок, що діяльність будь-якої ТНК потрапляє у сферу інтересів та стратегій як окремого держави та державотворчих структур, і світу загалом.

Вплив транснаціональної корпорації на світову економіку здійснюється за допомогою конкуренції. ТНК репрезентує собою об'єднання, для якого характерний величезний оборот коштів.

На сучасному етапі розвитку ТНК як критерію для оцінки ефективності їх діяльності, а також для проведення аналізу їх впливу на світову економіку в умовах глобалізації застосовуються показники продажів, прибутку, активів та ринкової вартості. Рейтинг найбільших ТНК у світі та їх розподіл по країнам відображає поточне світове економічне становище. Крім того, простежується взаємозв'язок між місцем компанії в рейтингу та роллю країни даної ТНК на світовому ринку.

Нижче в таблиці наведено перелік найбільших ТНК з версії американського фінансово-економічного журналу Forbes по станом на 30 квітня 2021 р.

На підставі ранжирування по зазначеним показникам (див. табл.3.1) [34].

Таблиця 3.1. – Найбільші ТНК у світі, у млрд. доларів

№	Назва	Країна	Галузь	Продажі	Прибуток	Активи	Ринкова вартість
1	ICBC	Китай	Банківська справа	177,2	45,3	4 322,5	242,3
2	China Construction Bank	Китай	Банківська справа	162,1	38,9	3 822,0	203,8
3	JPMorgan Chase	США	Банківська справа	142,9	30	3 139,4	291,7
4	Berkshire Hathaway	США	Холдинг	254,6	81,4	817,7	455,4
5	Agricultural Bank of China	Китай	Банківська справа	148,7	30,9	3 697,5	147,2

Джерело: розроблене автором.

З наведених у таблиці даних можна, можливо зробити висновок, що китайські ТНК, що діють у банківській сфері, займають лідируючі позиції серед світових корпорацій. До числа самих великих ТНК світу переважно входять американські та китайські підприємства [34].

Так, у 2021 р. порівняно з аналогічним рейтингом журналу Forbes за 2018 р. [36] лідируючі позиції зайняли китайські ТНК, випередивши корпорації США.

ТНК не тільки представляють собою міжнародні економічні відносини, що безперервно розвиваються, а також є найбільш сильним інструментом для впливу на них. Корпорації мають низку об'єктивно важливих характеристик як члени міжнародних відносин. До них відносяться наявність територій для здійснення діяльності, існування підрозділів та філій для реалізації продукції без мит, а також залучені людські, природні, наукові ресурси іноземних держав. На сучасному етапі розвитку ТНК займають позиції активних учасників міжнародного поділу праці та кооперації та розподіляють світові ресурси.

Разом із перспективами поступового збільшення та поширення ТНК у світових економічних процесах, можна також виділити деякі стійкі структурні тенденції в прогресі яких буде визначатися динаміка діяльності ТНК на наступні роки [41].

Фінансовий сектор на міжнародному ринку займе лідируючу позицію. Такий висновок можна зробити, простеживши етапи становлення ТНК у фінансовому секторі економіки.

Найбільші ТНК на даний момент мають економічну потужність, порівнянню з економічними можливостями деяких держав. Очікується подальший розвиток та збільшення основних економічних показників для середніх та великих корпорацій.

Світові процеси глобалізації стають основою проходження еволюційних етапів розвитку малих та середніх ТНК, що згодом утворює з них важливих учасників світової економіки та міжнародних відносин.

Таким чином, актуальність вивчення ТНК та їх роль у світі підтверджується наявністю у корпорацій певних особливостей, що впливають на їх становище у світі. Тенденції розвитку всього комплексу ТНК базуються на збільшенні економічних показників та підвищенні впливу у сфері міжнародних відносин.

Отже, можна виділити наступні тенденції розвитку ТНК в світі:

- ТНК збільшують ступінь концентрації та централізації капіталу ;
- Транснаціональні корпорації стають ядром новою сфери світової постіндустріальною економіки ;
- Інтенсивніше стають процеси злиття та поглинання корпорацій ;
- Посилення впливу ТНК у глобалізаційних процесах ;
- Збільшення частки їх участі у виробництві ВВП;
- Збільшення участі ТНК в інтеграційних процесах ;
- Транснаціональні корпорації в даний час носять інноваційно-інвестиційний характер.

Перешкод до розвитку ТНК існує чимало. По-перше, стала конкуренція з місцевими виробниками, які знають свій ринок набагато краще.

По-друге, дії політиків, через які продукт, який начебто вже адаптувався у певній країні, не має змоги потрапити на прилавки магазинів.

Ще однією з проблем є нестача кваліфікованих фахівців на нових ринках, а також їхні високі вимоги до заробітної плати за продуктивності, що дорівнює іншим регіонам.

Не можна не брати до уваги вплив держави, яка може зобов'язати транснаціональну компанію сплачувати величезні податки з прибутку або зовсім заборонити якість виробництво на території конкретного регіону.

ТНК належить торгівля сировиною: під їхньою владою купівля-продаж кави (90%), пшениці (90%), тютюну (90%), кукурудзи (90%), залізняку (90%), бокситів (85%), міді (85%) та бананів (80%).

Крім того, в Америці ТНК контролюють більше половини операцій, пов'язаних з експортом. У Великій Британії кількість таких операцій становить 80%, у Сінгапурі – 90%. Зрештою 30% всесвітньої торгівлі прямо чи опосередковано пов'язані з ТНК [37].

І згодом влада транснаціональних корпорацій лише зростатиме.

Попри всі труднощі ТНК завойовуватимуть нові території, а ринків, де ще весь простір перебуває у власності ТНК, залишилося багато [44].

Внаслідок цього державам, на які націлюються ТНК, залишається або підтримувати їх, отримуючи певний прибуток від прибуття в країну нового підприємця, або запроваджувати політику протекціонізму, яка може спричинити невдоволення громадян, оскільки вони будуть змушені купувати продукцію транснаціональних корпорацій на інших ринках.

Глобалізація також призводить до глибоких структурних змін в інноваційному процесі на міжнародному рівні [37]. Для більшості транснаціональних корпорацій інноваційний процес на міжнародному рівні вже не базується на лінійному процесі або часі передачі технологій від материнської компанії.

Раніше інноваційна модель ТНК входила в область інноваційної лінійної логіки, тобто форми логіки, заснованої на вертикальній організації технології і передачі знань від материнської компанії до дочірніх компаній, розташованих за кордоном. При цьому технологічні нововведення для ТНК в цілому базувалися виключно на інноваційному потенціалі дослідницького центру материнської

компанії, який виключно контролював темпи інновацій, використовуючи резерви науково-технічних знань своєї країни.

Створення нових продуктів і технологічних процесів було повністю зосереджено на батьківщині ТНК. На рівні раціоналізації виробництва витіснені науково-дослідні підрозділи використовувалися для адаптації продукції до місцевих ринків або для проведення допоміжних або інженерних процедур за кордоном. Однак ці підрозділи, які були пов'язані з дочірніми компаніями, були не дуже автономними, і їх діяльність по суті ґрунтувалася на знаннях, переданих материнською компанією. Однак ці дві конфігурації підкреслюють ідею про те, що інноваційний процес ТНК не виключав можливості прогресивного розвитку в міру зростання інтернаціоналізації виробництва.

Глобалізація виробництва за останні два десятиліття прискорила зміни в інноваційному процесі ТНК. Вони охоплювали два основних аспекти: з одного боку, вирішення ряду проблем, які були присутні як в материнській компанії, так і в дочірніх компаніях, розташованих за кордоном. З іншого боку, новий інтерактивний вимір технологічних інновацій для всієї транснаціональної групи. Завдяки новій інноваційній моделі акцент був зроблений на дочірніх компаніях, розташованих за кордоном; однак не було згадки про лінійну логіку інновацій, яка означала, що інноваційний процес ТНК повинен складатися з набору процесів, закладених в дочірніх компаніях.

ТНК можуть швидко переміщати ресурси в межах своєї структури, дозволяючи їм швидко адаптуватися до мінливих ринкових умов, більш ефективно використовувати ці ресурси, досягати найнижчих витрат виробництва за рахунок зниження витрат і більш ефективного використання ресурсів.

Транснаціональні компанії намагаються сконцентрувати свої фінансові ресурси в країнах з м'яким податковим законодавством, низькими тарифами і трансфертним ціноутворенням. Таким чином, ТНК уникають сплати частини податків і зборів. Слід також зазначити, що різні фактори відіграють домінуючу роль у створенні транснаціональних корпорацій у різних країнах. Тому в США фінансовий капітал відіграє домінуючу роль. У Південній Кореї, Японії, Франції та інших країнах координуюча роль держави в діяльності національних

корпорацій відіграє ключову роль. Уряди розвинених країн заохочують створення великих корпорацій. Уряди пропонують податкові пільги транснаціональним компаніям, пропонують контракти в основному через існуючу договірну систему і пріоритетну участь в державних програмах. Уряди пом'якшують або скасовують антимонопольне законодавство, а також надають експортні квоти і прибуток компаніям, що працюють на військовій інфраструктурі.

Переважає більшість транснаціональних корпорацій в основному веде свій міжнародний бізнес і експортує свої прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в різні країни світу. Зокрема, завдяки закордонним інвестиціям ТНК збільшили свій оборот в останні десятиліття, ставши таким чином неперевершеними і бажаними багатонаціональними економічними гігантами. Багато з того, що сьогодні прийнято називати «зовнішньою торгівлею», означає рух товарів і капіталів всередині організованих підприємств. Метою їх стратегії є підвищення прибутковості всього ланцюжка, що складається з різних частин глобальної компанії. ТНК організують свій бізнес, від досліджень і розробок до виробництва і дистрибуції та кінцевих продажів і маркетингу, як інтегрований на міжнародному рівні комплекс. Вони використовують найдешевші матеріали, виробляють продукцію на місці з найдешевшою робочою силою, а їх технічні та управлінські ресурси використовуються максимально раціонально. Це дозволяє дуже ефективно виділятися на ринках окремих країн. Тому в конкуренції з вітчизняними підприємствами вона дуже часто стає набагато успішніше, що може привести до поступового ослаблення і зникнення вітчизняних малих і середніх підприємств.

Це означає, що якщо на ринку працює тільки одна велика компанія, вона займає домінуюче становище. Це часто призводить до монополії і зловживань. Країна, в якій домінують іноземні компанії, стає все більш залежною від своєї бізнес-стратегії, і тому дуже важко зберегти її загальну політичну та економічну міць. Адже це не означає глобалізацію, а лише біполяризацію: поділ на умовно багаті і умовно бідні країни[41].

Практично всі ТНК базуються у високорозвинених країнах. Слаборозвинені країни знову отримують вигоду від іноземних інвестицій, а їх економіки все більше залежать від інших країн (приймаючих країн). З іншого боку, якщо на ринку конкретної країни є дві або більше однаково сильних компаній в певному секторі, це може мати дуже позитивний ефект. Це створює чесну конкуренцію, при якій кожна з компаній має однакові умови і можливості і впливає один на одного.

Тому майбутні моделі прямих іноземних інвестицій (ПІІ) є важливим матеріалом для політиків, особливо під час серйозних економічних спадів, таких як були викликані пандемією COVID-19. Однак немає емпіричного консенсусу або змістовних емпіричних досліджень щодо найбільш відповідного інструменту прогнозування припливу ПІІ.

Унікальними є також можливості американських компаній з розробки та комерціалізації високотехнологічної продукції. Сьогодні жодна країна світу не в змозі вкласти стільки грошей в інноваційний розвиток, скільки інвестує в інновації в США. Слід зазначити, що для більшості ТНК країною-виробником є США. Цей фактор має дуже значний вплив на конкурентоспроможність продукції США на світовому ринку, на розвиток інноваційної інфраструктури, на характер міжнародного науково-технічного співробітництва.

Транснаціональні корпорації є результатом процесів глобалізації світової економіки, які призводять до поліпшення відносин виробництва, розширення географії виробництва. Вони сприяють зміцненню економічної глобалізації і глобальних конкурентних відносин.

Таким чином, підводячи підсумок, можна зробити ряд основних висновків

1. В даний час американські ТНК зберігають своє становище ведучих гравців у світовій економіці. На це вказує значна ступінь участі американського бізнесу у світовій торгівлі та інвестиціях.

2. Основою високою конкурентоспроможності та джерелом економічної сили американських ТНК є їх інноваційність. При цьому закордонні філії американських корпорацій як і раніше продовжують здійснювати діяльність у розвинених європейських країнах.

3. Реакція американських ТНК на нинішні зміни у глобальному економічному середовищі виражається у значному збільшенні зарубіжних вкладень у вигляді прямих інвестицій. При цьому географія розподілу ПІІ американських ТНК у 2021 р. загалом не змінилася: частка розвинених європейських країн склала більше половини їх обсягу.

4. Певні негативні тенденції останніх років виявляються у виникненні дефіциту зовнішньоторговельного балансу транснаціонального сектора США, а також у зниженні частки внутрішньої зайнятості та збільшення робочих місць у зарубіжних філіях, внаслідок активного глобального розширення виробничої діяльності, використання аутсорсингу, широкого застосування американськими ТНК практики залучення сторонніх компаній-підрядників.

3.2. Проблеми розвитку транснаціоналізації в Україні

Розвиток глобальної виробничої системи і глобальних мереж зв'язку призводить до динамічного руху ресурсів по всьому світу: капіталу, технологій і людських ресурсів, що розширює можливості країн оптимально їх використовувати. Зростаюче значення ТНК в основному обумовлено ослабленням міждержавних кордонів і розширенням співпраці і взаємодії між різними міжнародними організаціями. Щороку нові ТНК виходять на міжнародні ринки, поширюючи свій вплив на більшу кількість країн, включаючи Україну. Необхідність зміцнення національного фінансового, виробничого та науково-технічного потенціалу, накопичення капіталу визначає актуальність вивчення процесів транснаціоналізації та визначення ефективних напрямів розвитку цього процесу.

На початок 2021 року в Україні налічується понад сорока міжнародних корпорацій. Серед найвпливовіших: Shell, Nestlé, Alcatel, Kraft Foods (Mondelez International), Бритіш Американ Тобакко, Coca-Cola, British Petroleum, Danone, Hewlett-Packard, McDonalds Corporation, Huawei, Metro, Cash & Carry, Samsung, Siemens, PepsiCo, Procter & Gamble, SUN Inbev, Toyota, Unilever. Потужні

компанії-виробники FMCG, які виробляють товари повсякденного вжитку (продукти харчування, напої, косметика, побутова хімія тощо), набули значного поширення в українській економіці, суттєво вплинувши на розширення асортименту цих товарів в Україні. Крім того, вони сприяють розширенню і модернізації промислового потенціалу країни, створюють нові робочі місця.

Слід зазначити, що позиції українських виробників були найслабшими в цих сегментах ринку. У період накопичення і перерозподілу капіталу іноземні транснаціональні корпорації зайняли лідируючі позиції в Україні з виробництва тютюну, нафтопереробки, на певній частині ринку безалкогольних напоїв, пива, на рекламному ринку, в галузях, пов'язаних з інформаційними технологіями, в міжнародній телекомунікаційній мережі, тощо.

Слід зазначити, що основним засобом впливу ТНК на інші країни є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Саме за рахунок великих ТНК здійснюється основний приплив прямих іноземних інвестицій в українську економіку, що цілком логічно, адже вони мають набагато більше можливостей для захисту власних інтересів в умовах непередбачуваної державної політики. До початку 2013 року іноземні інвестори вклали в економічний розвиток України \$54 млрд. ПІІ, які на душу населення становлять \$1199.

Спостерігалася відносно висока активність іноземних інвесторів: у 2020 році загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну зріс на 36,7%, у 2021 році – на 20,6%. Проте динаміка іноземних інвестицій змінилася – приплив прямих іноземних інвестицій в Україну значно сповільнився. Загалом посткризовий період характеризується низькими темпами приросту та нераціональною структурою залучених іноземних інвестицій в економіку України. У 2020 році Україна отримала близько \$10 млрд. ПІІ США. У 2021 році обсяг іноземних інвестицій в українську економіку скоротився на 7%.

Протягом 2021 року економіка отримала \$9 млрд. ПІІ США. Аналіз структури ПІІ за видами економічної діяльності показав, що існуючі тенденції не відповідають потребам модернізації української економіки і характеризуються нерівномірним розподілом: іноземні інвестори вкладають кошти переважно у

фінансову та посередницьку сфери зі швидким оборотом вкладених коштів та з високою рентабельністю.

Саме фінансовий сектор став основним одержувачем іноземного капіталу в 2021 році, накопичуючи 56% річних. При цьому частка інвестицій в промисловість складала 16%, з яких 8,2% було вкладено в металургію. У 2020 році частка промисловості в структурі іноземних інвестицій зросла до 18% від загального щорічного приросту ПІІ. Ця тенденція значно посилилася в 2021 році, коли найбільший обсяг прямих іноземних інвестицій припав на виробничий сектор економіки – 52%, транспорт і зв'язок – 19% і торгівлю – 11%. Водночас різко скоротився приплив іноземного капіталу у фінансовий сектор української економіки.

Відсутність зацікавленості іноземних інвесторів в інвестиціях в інноваційний розвиток підприємств не дозволяє змінити існуючу галузеву структуру промисловості.

Інтереси іноземних інвесторів у виробничій сфері проявляються в основному в харчовій промисловості, частка якої в 2021 році оцінювалася в 38% від загального обсягу ПІІ в промисловість. В українській харчовій промисловості домінують швейцарська компанія Nestle, американські компанії Coca-Cola і McDonalds Corporation, бельгійські ABInBev, Kraft foods і офшорні агропромислові корпорації (Кіпр, Беліз, Британські Віргінські острови), англо-голландський Unilever.

Таким чином, можна стверджувати, що для національної економіки України, яка гостро потребує фінансування розвитку, залучення інвестиційних ресурсів, створення високотехнологічного виробництва, стимулювання науково-технічного прогресу, процеси транснаціоналізації мають велике значення;

Транснаціональні корпорації є основними суб'єктами міжнародних економічних процесів в глобалізованому світі. Розмір компанії є визначальним фактором транснаціоналізації її діяльності, особливо при злиттях і поглинаннях; Процеси глобалізації розширюють кількість учасників світового ринку, створюють умови жорсткої конкуренції, змушуючи національні та міжнародні компанії концентрувати капітали і впроваджувати методи забезпечення їх

виживання і утримання позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках. Організуючи нові дочірні підприємства і філії в інших країнах, тим самим розширюючи свою географічну присутність за кордоном, ТНК збільшують обсяги продажів і впливають на структуру всього світового господарства. Для максимального позитивного ефекту від діяльності ТНК політика України, як країни-реципієнта, повинна створювати сприятливий бізнес-клімат, стимулювати приплив іноземних інвестицій у пріоритетні для національної економіки галузі, використовувати стимулюючі інструменти інноваційного розвитку та науково-технічної діяльності.

Україна, як приймаюча країна ТНК, не зайняла свого законного місця в їх діяльності. Незважаючи на певні природні переваги, вона має один з найнижчих показників залучення прямих іноземних інвестицій серед країн Центральної та Східної Європи. Визначальною причиною інвестування в Україну є пошук нових ринків збуту. Найбільше іноземних інвесторів приваблює насамперед великий внутрішній ринок України. Наявність дешевої робочої сили є вагомим фактором тільки для інвесторів-підприємців. Однак найнижчі витрати на оплату праці серед країн Східної Європи часто обертаються її низькою продуктивністю, відсутністю капіталу, слабким менеджментом, що робить собівартість продукції вищою, ніж у сусідніх країнах [41].

Основним показником для аналізу впливу діяльності ТНК на економіку України є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Процес іноземного інвестування в Україну гальмується численними факторами:

- нестабільна і надмірна регуляція;
- нечітка правова система;
- мінливість економічного середовища;
- корупція;
- велике податкове навантаження;
- проблеми щодо встановлення чітких прав власності;
- низький рівень доходів громадян;
- труднощі в комунікації з органами державної влади та приватизації;
- мінливість політичного середовища;

- відсутність фізичної інфраструктури;
- проблеми виходу на внутрішній і зовнішній ринки.

Ще одним фактором, що стримує інвестиції в економіку, є відсотки за кредитами. Існуючі ставки практично нестерпні для більшості галузей, в яких рентабельність іноді не перевищує 15%. Це пов'язано з тим, що в Україні досить жорстка і закрита монетарна політика, що призводить до недовіри до гривні і непередбачуваності її обмінного курсу в майбутньому[41].

Так, у більшості зарубіжних ТНК, які працюють в Україні, орієнтуються на високододатні галузі економіки, байдужі до високотехнологічних галузей і українського господарського комплексу в цілому, що негативно відбивається на менш прибуткових сферах господарської діяльності.

Однак є і позитивна тенденція для України, яка виражається в активній діяльності галузей ТНК в обробній промисловості, оскільки дозволяє виробляти кінцевий продукт і оновлювати технологію переробки. Також завдяки припливу ПІІ в будівельну галузь і промисловість Україна активно експортує будівельну продукцію на світовий ринок. Однак показники в основних галузях української економіки залишаються від'ємними, такими як добувна промисловість, сільське господарство, енергетика, пов'язані з невеликим обсягом ПІІ, в свою чергу, призводить до відставання від міжнародного рівня і старіння обладнання.

Практика показує, що пріоритетами державної політики повинні бути лібералізація потоків капіталу, валютного ринку і репатріація прибутку; зняття обмежень на частку іноземної власності в українських компаніях, мінімізація бюрократичних обмежень і зниження податкових ставок і зменшення кількості податків.

Україна займає чільне місце на загальній карті інновацій. Наша країна відноситься до групи країн з нижчим, ніж у середньому, рівнем доходів. Однак вона займає 45-е місце в загальному рейтингу інновацій, випереджаючи Румунію, Росію та Індію. У трійку лідерів увійшли Швейцарія, Швеція і США. У своїй категорії Україна входить в ТОП-3 країн і займає друге місце за інноваційністю. Серед країн із рівнем доходу нижче середнього В'єтнам посідає перше місце, а Індія – третє після України (21).

ІТ-сфера найкраще розвинена в Україні. Українська ІТ-галузь за останні 15 років зростає майже в 40 разів, зі 100 мільйонів доларів у 2005 році до близько 4,5 мільярдів доларів у 2020 році.

При стабільних темпах зростання в 20-25% розвиток української ІТ-індустрії значно випереджає середні темпи зростання галузі в світі. Кількість ІТ-спеціалістів в Україні постійно зростає. Україна знаходиться на шляху до того, щоб стати найбільшою світовою технологічною державою. Українська ІТ-індустрія складається з понад 4 000 локальних компаній, що надають ІТ-послуги, а понад 110 провідних світових компаній мають дочірні компанії в країні. Samsung, Microsoft, Ring, Snap, Magento, Plarium, Boeing, Siemens, Ericsson створили в Україні науково-дослідні центри.

Запорукою успіху української ІТ-індустрії є поєднання великого потенціалу ІТ-спеціалістів, вигідного географічного розташування та часового поясу, потужної технічної та наукової спадщини та конкурентних переваг [22].

Україна відкриває величезні невикористані можливості для технологічних компаній. Тут проживає велика кількість освічених і талановитих ІТ-працівників, а зарплати дуже конкурентоспроможні з іншими розвиненими країнами. Відкривши в Україні науково-дослідний підрозділ, компанії з будь-якої вертикалі можуть побачити значне зростання інновацій та продуктивності.

ІТ-галузь за останні роки стала важливою складовою української економіки. За даними української ІТ-індустрії: ІТ є другою за величиною галуззю в українському експорті. Податкові надходження від ІТ-сектору в 2014-2017 роках зростали вражаючими темпами: 27% щорічно. Багато ІТ компаній відкрили офіси в Україні, серед яких Global Logic, Microsoft, DataArt, Ubisoft.

Україна традиційно є однією з провідних європейських країн за кількістю випускників інженерних спеціальностей, випускаючи вдвічі більше на рік випускників, ніж такі країни, як Німеччина та Польща.

Київ є найбільшим ІТ-хабом України, де працює понад 1 000 стартапів та продуктивних компаній. Успішні компанії-розробники програмного забезпечення, такі як Terrasoft, MacPaw, PetCube, Netpeak, Jooble, TemplateMonster і Grammarly, почали працювати в Києві. Проте Харків, Одеса,

Дніпро, Львів та Вінниця також розвивалися як важливі центри ІТ-діяльності.

Україна часто розглядається великими ТНК як країна політичної нестабільності, корупції, родючого ґрунту та сільського господарства. На жаль, сьогодні Україна не вважається країною інновацій. Українські компанії зазвичай надають аутсорсинг розробки програмного забезпечення або консультації західним компаніям. Крім того, західні корпорації відкривають офіси або науково-дослідні центри в Україні. До переліку компаній, які відкрили науково-дослідні центри в українських містах, увійшли Amazon, Google, Oracle, Samsung.

Найвідомішим прикладом з України є історія Grammarly. Grammarly відома як «приватна компанія вартістю 1 мільярд доларів і була заснована трьома українцями в 2009 році. Її основним продуктом є сервіс, який використовує штучний інтелект для перевірки граматики, перевірки орфографії, виявлення плагіату та пропозицій стилю англійською мовою. Компанія має офіси в Сан-Франциско, Нью-Йорку і Ванкувері, а також великий офіс в Києві.

За даними GlobalData, яка містить інформацію про 6 432 провідних світових транснаціональних компаній (ТНК), трохи більше 300 ТНК мають принаймні одну дочірню компанію в Україні, і близько чверті (26%) з них базуються в США. Варто зазначити, що в Україні створено менше 1% з 380 510 дочірніх підприємств 6 186 провідних транснаціональних корпорацій світу [16].

У таблиці 3.2 наведені ТНК, які найбільше постраждали від російського вторгнення.

Таблиця 3.2. – Топ-10 ТНК світу, які найбільше постраждали від війни

Назва ТНК	Штаб	Кількість дочірніх компаній компаній в Україні
Bunge	США	12
Scatec	Норвегія	10
Raiffeisen Bank	Австрія	9
WPP	Великобританія	9
Inditex	Іспанія	8
Acciona	Іспанія	7
Corteva	США	6
UNIQA	Австрія	6
International Flavors & Fragrances	США	5

Джерело: розроблене автором на основі бази даних транснаціональних компаній GlobalData.

Bunge, провідна агропродовольча компанія, та Scates, провідний виробник відновлюваної енергії, мають по десять дочірніх компаній в Україні. Бунге припинив свою діяльність через російське вторгнення. Inditex закрила магазини, а компанія «Хенкель» тимчасово зупинила виробництво.

Тимчасове призупинення діяльності ТНК матиме вкрай негативний вплив на економіку України. Транснаціональні корпорації почали закривати свою діяльність в Україні і переводити своїх співробітників в безпечне місце.

Carlsberg AG, одна з найбільших пивоварних заводів світу, заявила, що закрила два заводи поблизу східної України і в Києві, щоб захистити працівників. Данський конгломерат, в якому працює 1 300 осіб, переважно громадян України, також тимчасово закрит третю пивоварню у Львові після того, як були скорочені поставки природного газу, що забезпечило скорочення заводу.

Компанія «АрселорМіттал», яка управляє одним з найбільших металургійних заводів центральної України, заявила, що скоротить видобуток до «технічного мінімуму» і припинить роботу на своїх підземних шахтах. На підприємстві працює 38 000 працівників в Україні, які втратять роботу.

Найстрашніше в цьому сценарії те, що невідомо, як довго триватиме війна між Україною та Росією. І весь цей час дочірні підприємства великих ТНК в Україні не будуть функціонувати або зводити свою діяльність до мінімуму. Також зрозуміло, що ТНК, яких ще не було в Україні, найближчим часом не відкриватимуть свої представництва і, відповідно, не інвестуватимуть в економіку.

Методами державного регулювання економіки транснаціональних корпорацій в Україні є різні форми і методи впливу між державою і транснаціональними корпораціями. При аналізі певної структури економічних методів діяльності транснаціональних корпорацій сюди входять прийоми і дії з питань управління шляхом впровадження фінансово-економічних норм і правил, що сприяють стимулюванню розвитку транснаціональних корпорацій, а також впровадження державно-приватного партнерства, метою якого є створення оптимальних умов для забезпечення високих економічних результатів. В даний час керівні принципи державного регулювання діяльності транснаціональних

корпорацій в Україні присвячені створенню мотивів їх діяльності, серед яких можна відзначити ефективне використання ресурсів, вихід на українські ринки, дешеву робочу силу, підвищення рентабельності та інші.

За даними GlobalData, російсько-українська криза загрожує частині доходів 150 транснаціональних корпорацій. Провідна аналітична фірма визначила 150 транснаціональних корпорацій, які представлені в Росії, Україні або в обох країнах. Прогнозується, що загальні збитки сягнуть \$407,5 млрд.

Вторгнення Росії може мати значний вплив на економічне зростання України, оскільки країні знадобляться значні кошти для відновлення інфраструктури. Ситуація очевидна із схвалення фонду в розмірі 1,4 мільярда доларів США в рамках Програми швидкого фінансування (RFI) для пом'якшення економічного впливу. Криза також порушила кілька глобальних ланцюгів поставок, включаючи харчові олії, оскільки Україна є основним постачальником пшениці, кукурудзи, ячменю та насіння соняшнику.

Компанія Globaltrans Investment, залізнична компанія, що базується на Кіпрі, отримує найбільшу частку свого доходу з Росії серед ТНК, які відстежує GlobalData. За ним слідують голландська технологічна компанія «Яндекс НВ» і кіпрська агрофірма «Рос Агро». Тим часом найбільшу частку доходів України серед ТНК отримує телекомунікаційний провайдер VEON, за ним йдуть шведська медична компанія Medicover та австрійський банк Райффайзен Банк Інтернаціональ АГ (РБІ).

Варто зазначити, що ТНК не можуть працювати не тільки в Україні. Через санкції і репутаційних ризиків понад 400 іноземних компаній в Росії, частина з яких знаходиться в країні десятиліттями, різко відкликають або призупиняють свою діяльність в країні. Цей «вихід великого бізнесу», як його називають, є відповіддю на руйнівні санкції Заходу проти Росії через її подальше вторгнення в Україну.

Західні уряди надають Україні передову оборонну зброю та запроваджують фінансові санкції проти Москви. Але компанії, що працюють в Росії, сьогодні несуть відповідальність. Приймаючи рішення про призупинення або підтримку цих ділових відносин, керівники вищої ланки повинні

застосовувати критерії, які виходять за рамки стандартних питань про те, чи виграють їхні компанії або відповідають місцевому законодавству. Натомість ці компанії повинні подумати, чи допомагає їхня господарська діяльність російським військовим, прямо чи опосередковано. Оголошуючи про намір хоча б тимчасово закрити свої 847 російських представництв, генеральний директор McDonald's Кріс Кемпчинський оголосив корпорації вартість такого рішення.

Незважаючи на великий потенціал України для ТНК не тільки в технічних галузях, а й у сфері інформаційних технологій, війна в нашій країні робить практично неможливим вихід нових ТНК на наш ринок, а також приплив нових ПІІ.

Тому для національної економіки України за умови створення відповідного зовнішнього середовища, зокрема податкових пільг, формування українських ТНК може стати одним із стратегічних пріоритетів.

3.3. Перспективи участі України у процесах транснаціоналізації

Сьогодні світова економіка сильно пов'язана з процесами масштабування окремих компаній, виходу їх на міжнародні ринки і глобалізації. Безумовно, кожна з компаній, які починають свою діяльність в певній країні, що для них нова, робить свій вплив на економіку цієї країни в цілому. Україна не є винятком. Основним фактором, що впливає на економіку країни при розгортанні в цій країні нових видів діяльності ТНК, є розвиток залежності певних галузей від економіки від діяльності цієї ТНК. Гострота цього фактора залежить від декількох змінних, таких як відкритість економіки в цілому, рівень спеціалізації продукту країн, їх кооперація із зарубіжними країнами, наявність спільного виробництва, ступінь розвитку торгових режимів і їх максимально можливе спрощення. Не виключено, що поєднання всіх цих факторів так чи інакше вирівнює вплив ТНК на економіку країни, де вона розташована або має представництво [57, с. 14].

Природа, операції, учасники, світовий ринок, диверсифікація,

міжнародна економічна діяльність, проблематика, міжнародна економіка вже не дозволяють їм ототожнювати себе тільки з країною, де розташована материнська компанія.

Відповідно курс України на модернізацію національної економіки потребує значних інновацій у системі галузевого виробництва, що відповідно потребує розробки інноваційних парадигм національного економічного розвитку, які є найважливішими, так як розвиток України в наступному десятилітті відбуватиметься в умовах жорсткої міжнародної конкуренції.

Однією з найвідоміших міжнародних методологій оцінки привабливості країн є оціночне дослідження «Управління бізнесом». Рейтинг Світового банку «Doing Business» – це результат щорічного опитування, яке оцінює простоту управління бізнесом за десятьма показниками в 193 країнах світу. Оціночні компоненти оцінюються нормативними актами, що регулюють діяльність МСП протягом усього життєвого циклу і їх поточне застосування на практиці.

Світовий банк опублікував аналітичний звіт Doing Business 2020, де Україна піднялася на 7 позицій і посіла 64 місце в динаміці позицій за рік. Рейтинг «Doing Business» за 2016-2020 роки, представлений на рисунку 3.1. [39]:

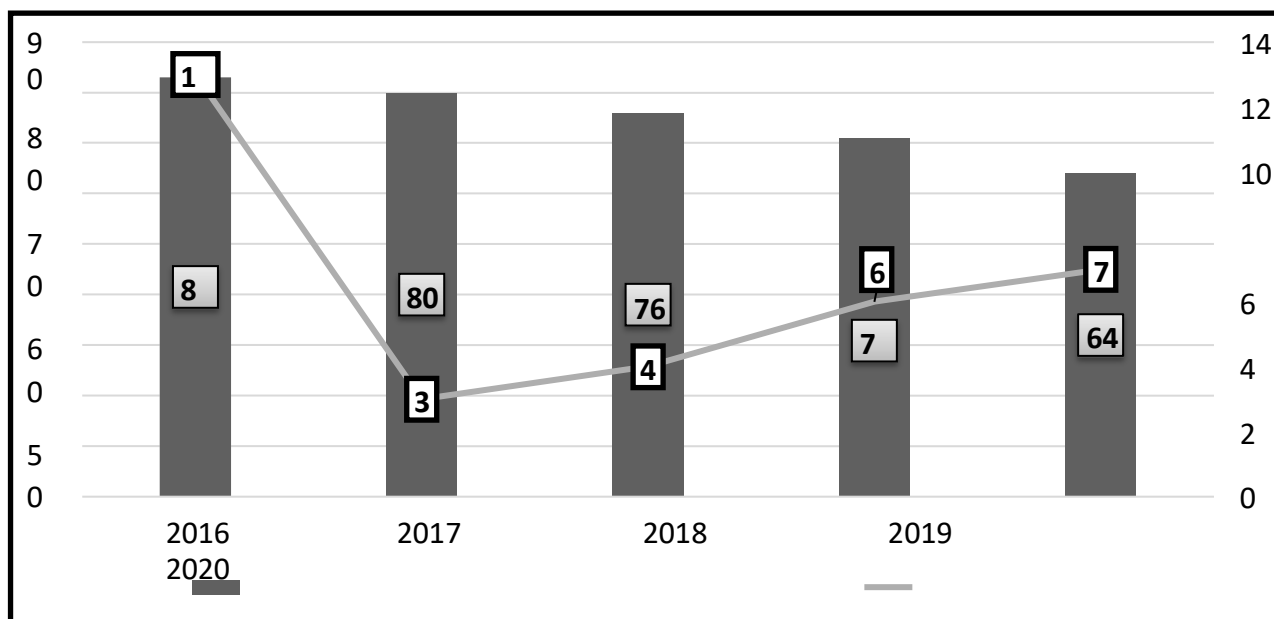

Рисунок 3.1. Рейтингова позиція України за період 2016 -2020 років

Покращення позицій України у рейтингу Світового банку «Doing Business» – один із ключових стратегічних показників реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затверджений Указом Президента України від 12.01.2015[8]. Зі збільшенням загального рейтингу на 7 позицій Україна показала зростання за шістьма показниками. Найбільше зросла Україна, маючи 27 позицій за індикатором захисту інвесторів, і 10 позицій за показником отримання дозволів на будівництво. За останній рік Україна значно покращила бізнес-клімат, але загалом позиція в рейтингу вплинула та зумовила необхідність позитивних змін в інших країнах.

Таблиця 3.3 містить зведену оцінку України на предмет сприятливих умов корпоративного управління, а також дані за десятьма показниками регулювання підприємницької діяльності.

Таблиця 3.3 – Динамічні показники України в рейтингу «Управління бізнесом» за 2016-2020 роки

Показник	Місце в рейтингу					Абсолютне збільшення				
	2016	2017	2018	2019	2020	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020
Легкість ведення бізнесу	82	80	76	71	64	13	2	4	5	7
Рівень стартапів	22	20	52	56	61	45	2	-32	-4	-5
Дозволи для будівництва	133	140	35	30	20	-69	-7	105	5	10
Доступ до електрики	140	130	128	135	128	42	10	2	-7	7
Реєстрація власності	62	63	64	63	61	26	-1	-1	1	2
Захищення інвесторів	101	70	81	72	45	6	31	-1	9	27
Спосіб сплати податку	83	84	43	54	65	74	-1	41	-11	-11
Придбання Кредитів	19	20	29	32	37	-1	-9	9	-3	-5
Зовнішня торгівля	110	115	119	78	74	-5	-4	-8	41	4
Здійснення Контрактів	93	81	82	57	63	12	-1	-2	25	-6
Відшкодування в режимі банкрутства	148	150	149	145	146	-7	-2	1	4	-1

Джерело: розроблене автором.

За попередніми розрахунками, Україна може поліпшити свої позиції і піднятися з 10 до 20 сходинок в рейтингу Doing Business, що характеризує гарне управління бізнесом в країні. Рейтинг складається з фахівців Світового банку – одного з найвпливовіших рейтингів, який слугує додатковим індикатором для інвесторів. Цього року, незважаючи на вплив та наслідки COVID-19, штат продовжив працювати над основними законодавчими змінами, які полегшують інвестиційну діяльність. Проте війна в Україні безсумнівно матиме негативні наслідки для країни та індексу, так як інвестиційна привабливість для інвестування в країну з воєнним конфліктом зменшується. Проте після перемоги країна матиме можливість продовжити розвиток. Тому Україна має всі шанси продемонструвати кращу позицію, яка дасть позитивний сигнал новим інвесторам, як внутрішнім, так і зовнішнім.

Так, згідно зі статистикою Світового банку, за 18 років існування цього рейтингу було проведено 3 690 реформ. У період з 1 червня 2016 року по 1 червня 2018 року 125 країн здійснили рекордні 313 реформ з покращення регулювання у всіх сферах, виміряних для оцінки «Doing Business» (див. рис. 3.2). [39]:

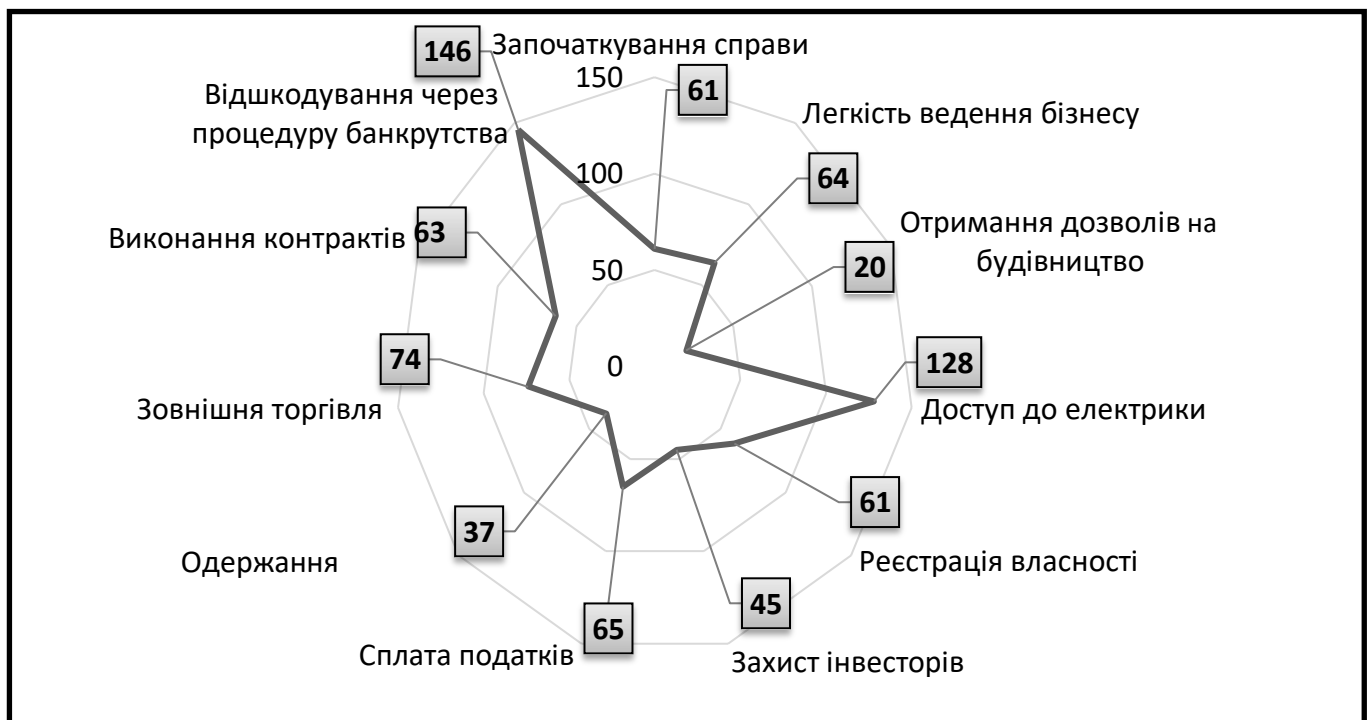

Рисунок 3.2. Умови управління бізнесом в Україні у 2020 році

У потрійному найбільш ефективному оновленні – захист сфери міноритарних інвесторів від зловживань з власниками, які управляють пакетами акцій, що обіцяє підвищити рейтинг України за відповідною складовою на 50 позицій, а також суттєве спрощення реєстрації ТОВ, завдяки чому Україна може піднятися до 15 позицій за цим чинником. Відчутного прогресу досягли спрощені процедури банкрутства.

Також на позицію в оцінці позитивно вплинуть зміни в прийнятті дозволів на будівництво, зокрема, скасування внеску участі в будівництві промислових об'єктів; здешевлення підключень до електромереж в середньому на 18,9% по всій країні, низка дерегуляційних змін в податковій адміністрації, згідно з якими уряд найближчим часом має увійти в ТОП-50, і скорочення часу здійснення комерційних операцій.

Зрештою, враховуються дві точки зору: уряд і місцеві експерти, які довіряють результатам впровадження, а не прийняттю законодавчих змін. Перша часто займає більше часу, ніж цикл оцінки. Основна мета – не конкретні темпи зростання України в конкретному році. Україна прагне до стабільності, розвитку підприємництва та сталого зростання, інвестицій, привабливості країн та завершення війни. Розрахунки експертів Мінекономіки не враховують зростання інших країн у рейтингу, а також плановане щорічне оновлення оціночного критерію ключа індикатора, від якого також залежить динаміка просування України.

Ще одним показником оцінки кліматичних інвестицій є Індекс економічної свободи, комбінований показник, який оцінює рівень економічної свободи в країнах світу.

Рівень свободи для країн світу розраховується за середньою арифметикою 10 показників, серед яких бізнес, торгівля і сектор фінансової свободи, інвестицій, праці, грошово-кредитної та фіскальної свободи, гарантія права власності. Таким чином теоретично в умовах «абсолютно вільної економіки» може бути результат в 100 балів, а там, де в принципі немає свободи – нуль.

Країни, які займають найвищі позиції у 2021 році за Індексом

економічної свободи, наведеним на рис. 3.3.[39]:

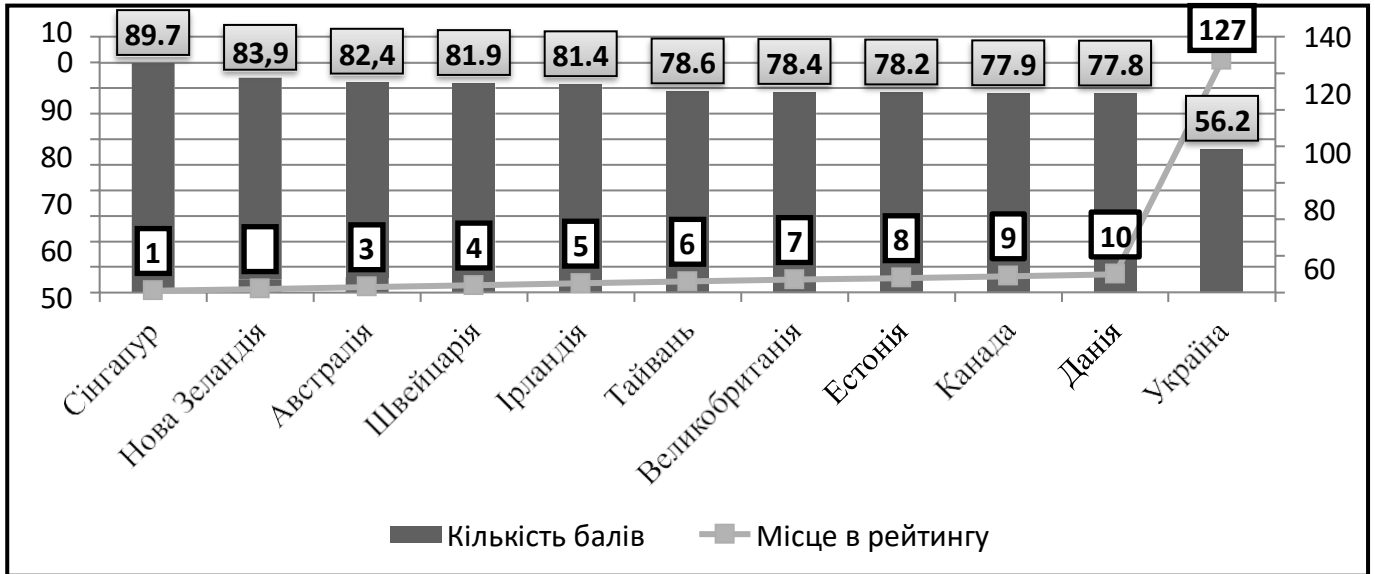

Рисунок 3.3. Топ-10 країн світу та Україна за Індексом економічної свободи у 2021 році (числові бали)

Україна піднялася на сім позицій і посіла 127 місце в економічному рейтингу Індексу свободи економічної свободи 2021 року.

Загальний показник економічної свободи України становить 56,2 бали зі 100 можливих, і країна потрапить до категорії «переважно невільних». Це найнижчий показник серед 45 країн європейського регіону.

Сусідами України в рейтингу є Джибуті (126-е місце), Нікарагуа (125-е) і Мавританія (128-е), острови Сан-Томе і Принсіпі (129-е).

Індекс економічної свободи складається з 12 показників, розділених на чотири категорії: ефективність права, ефективність регулювання, діяльність органів влади та відкритість ринку.

Найбільш низьких рейтингів для України складають показники: фінансова свобода (40 балів), свобода інвестицій (37 балів) та ефективність судової системи (42,2 бали). Найвищими є податкове навантаження (87,5 бали) та фіскальне здоров'я (82,3 бали). Тенденція зміни рейтингових позицій України у 2016-2020 роках відображена на рисунку 3.4. [39]:

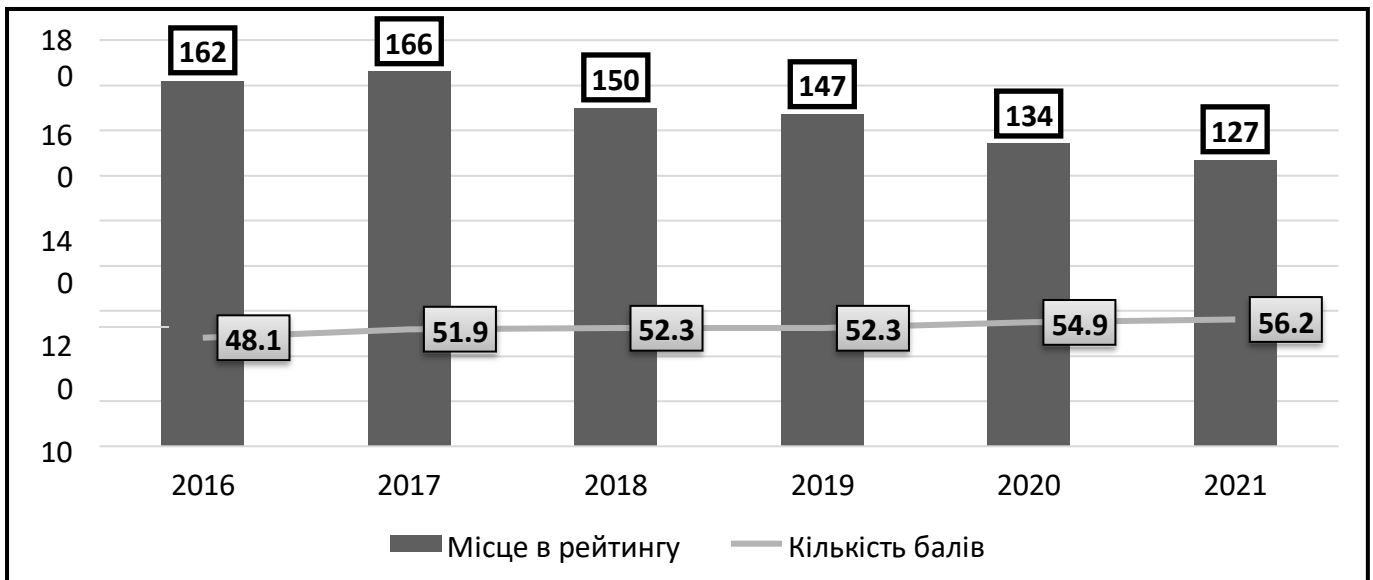

Рис. 3.4. Позиція України за Індексом економічної свободи за періодами 2016 – 2021 роки, (кількість балів замість у рейтингу)

Характеризуюча категорія юридичної ефективності регулюється українським законодавством про право власності, його застосування через корумповані суди не є достовірним. Тенденція суду, систем, політичного тиску, корупції та хабарництва послаблюють довіру суспільства до судів.

Що стосується відкриття ринків, то автори відзначають, що війна з Росією значно знижує інвестиційні можливості в країні.

За іншими оцінками, позиції України також вкрай низькі. Оцінка даних важлива, оскільки забезпечує незалежну оцінку економічного стану нашої країни, відображаючи сприйняття країни у зовнішньому середовищі і маючи особливу цінність, адже широко вони використовуються як приватні інвестори, міжнародними організаціями і великими транснаціональними компаніями при оцінці макроекономічних умов управління бізнесом.

В результаті аналізу рейтингу можна спостерігати, яка позиція України знизилася, що в свою чергу призводить до зниження її інвестиційної привабливості та зменшення майбутнього потоку іноземних інвестицій. У цих умовах Україна повинна зменшити залежність національної економіки від експортоорієнтованих галузей і створити сприятливі умови для корпоративного функціонування капіталу.

Діяльність ТНК в Україні здійснюється не шляхом будівництва

виробничих комплексів, а шляхом злиття або поглинання вже існуючих вітчизняних підприємств. Основними напрямками концентрації інтересів ТНК по відношенню до економіки України є агропромисловий комплекс, промисловість і фінансовий ринок, що визначається ступенем ефективності функціонування цих галузей економіки та їх стратегічним значенням для формування ВВП. З урахуванням рівня науково-технічного розвитку та прогресу ці напрямки є не тільки стратегічно важливими, а й перспективними з точки зору впровадження інноваційних програм, тобто іноземні компанії не прагнуть вкладати кошти в високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовується в торгівлю, переробну промисловість, нерухомість і будівництво.

Імовірність активізації участі України в процесах транснаціоналізації, викликана пошуком нових ринків збуту та сфер диверсифікації діяльності транснаціональними компаніями країн G7.

Таким чином, в економіці України ТНК відіграють важливу роль у формуванні стратегії національних економічних систем. Орієнтири та перспективи розвитку економіки України та державної транснаціоналізації економіки вимагають активізації національних дій суб'єктів-управителів у процесі транснаціоналізації через участь ПП з вторинним світом ТНК та формування транснаціонального характеру бізнесу власних компаній. Це економічний механізм транснаціоналізації, можливо, діючий, який визначить пріоритети суспільного відтворення, цілі зовнішньоекономічної політики.

ВИСНОВКИ

Сьогодні саме ТНК відіграють вирішальну роль в процесі глобалізації і фактично вирішують ключові питання нового економічного і територіального поділу світу і як активні учасники процесів глобалізації визначають темпи і характер розвитку суспільства. Стабільний розвиток країни в сучасних умовах глобалізації неможливий без взаємодії з транснаціональними корпораціями.

Незважаючи на велику роль і місце транснаціональних компаній в світовій економіці, вчені не мають єдиної думки з приводу цієї форми господарювання. Однак виділяють загальноприйняте визначення: «Транснаціональна корпорація» – це компанія, яка має виробничі потужності в декількох країнах.

При описі сучасних тенденцій розвитку ТНК необхідно враховувати, по-перше, вплив науково-технічного прогресу на розвиток транснаціонального капіталу, по-друге, особливості інноваційної діяльності ТНК, по-третє, прискорений розвиток і вдосконалення факторів виробництва, що використовуються ТНК.

ТНК здійснюють економічні, фінансові, торговельні, технологічні і, на новому етапі, політичні та соціальні взаємодії між країнами. Діяльність ТНК докорінно змінює образ світу, а тому без урахування цього ми не можемо вивчати процеси в сучасних економічних відносинах.

У сучасному світі їх налічується близько 80 тисяч. ТНК і близько 850 тисяч їх іноземних філій. Гостра конкуренція, пошук шляхів отримання доступу до дешевих ресурсів, змушує ТНК розширювати ринки збуту для інвестицій.

За даними аналітиків, експорт іноземних філій ТНК становить близько 1/3 від загального обсягу експорту товарів і послуг. Найпотужніші ТНК розташовані в Китаї, США, ЄС і Японії. Однак ТНК з ринків, що розвиваються, таких як Південна Корея, Бразилія і Мексика, все більше розвиваються, завдяки реалізації стратегії використання конкурентних переваг.

Підтримуючи капітал, людський і технологічний оборот, ТНК перерахованих вище країн вносять істотний внесок в економічне зростання і розвиток приймаючої сторони.

Обмеження для боротьби з пандемією мали значний негативний вплив на діяльність ТНК, сприяючи розвитку цифрової форми глобалізації. З наявністю вакцин і зняттям обмежень ТНК почнуть відновлюватися, але тенденції зростання гравців електронної комерції навряд чи зміняться. ТНК, які хочуть залишатися світовими лідерами, повинні впроваджувати нові цифрові технології в реалізацію своєї господарської діяльності.

Роль транснаціональних корпорацій як каталізаторів глобалізаційних процесів у світовій економіці полягає у виконанні наступних операцій:

- потік фінансового капіталу, матеріальних ресурсів та технологій з однієї країни до іншої;
- включення приймаючої країни у світову економіку та міжнародний поділ праці;
- формування загальної моделі поведінки споживачів (насамперед середнього класу) для мешканців усіх країн;
- створення єдиного глобального інформаційного простору завдяки великим корпораціям в галузі ІТ (Facebook, Google, Microsoft) та розвитку Інтернету;

Активізація пошуку можливостей діалогу та механізмів співробітництва у зв'язку з зростаючою взаємозалежністю учасників.

У сучасній світовій економіці міць транснаціональних корпорацій постійно зростає і зачіпає як інші компанії, а й стан цілих держав. За багатьма економічними показниками ТНК навіть перевершують деякі країни світу, що дозволяє їм диктувати та встановлювати свої правила гри на світовій арені. Крім того, на ТНК припадає близько чверті світового ВВП. ТНК обслуговують близько 70% усієї світової торгівлі, володіють 80% ліцензійних патентів та ноу-хау, є активними інвесторами у дослідження та розробки (80%), а також здійснюють майже 90% прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Звичайно, ТНК є серйозною силою у світових економічних відносинах, з якою треба зважати. Рішення деяких транснаціональних корпорацій увійти на ринок певної країни

може мати вирішальне значення для останньої щодо рівня економічного розвитку, добробуту населення та розвитку ринку праці.

Значення та вплив багатонаціональних компаній на розвиток світової економіки (і дійсно на глобальний економічний розвиток) досить великий і зростатиме рік у рік. Звичайно, транснаціоналізація — це об'єктивне формування світової економіки, і цей процес, як і будь-який інший, має свої позитивні та негативні риси. Такий процес, як транснаціоналізація бізнесу та його вплив на світову економіку, є процесом розвитку людства та його технологій, а також одним із аспектів глобалізації. Проте загалом переважає позитивна оцінка транснаціоналізації, що сприяє інтеграції ТНК у світову економіку, розвитку тісніших відносин із окремими країнами, стимулювання економічної модернізації з допомогою впровадження інновацій, які ведуть вдосконалення її інституційної структури.

В результаті пандемія коронавірусу вплинула на функціонування всього механізму світової економіки, в тому числі і ТНК, які були змушені протягом декількох днів переналаштовувати організаційні моделі відповідно до обмежень, які відрізнялися від країни до країни.

Найбільшого розквіту досягли так звані «цифрові ТНК», які змогли швидко переналаштувати своє виробництво відповідно до нових кризових умов.

Тому ТНК є локомотивом інвестиційного розвитку в сучасній світовій економіці. Незважаючи на тимчасове зниження фінансових показників, викликане наслідками епідемії коронавірусу, у 2021 році «цифрові» ТНК змогли частково відновити свій потенціал та темпи розвитку.

ТНК активізують міжнародні процеси в усіх формах міжнародних економічних відносин. У сучасних економічних умовах розвиток великих промислових корпорацій і міжнародних фінансово-промислових груп сприяє збільшенню економічної могутності країн світового співтовариства і зміцненню їх геополітичних позицій.

В рамках економетричного дослідження було доведено, що діяльність ТНК позитивно впливає на світовий добробут країн світу. Саме тому розвиток діяльності ТНК на світовій арені має важливе значення для багатьох країн світу.

Розроблене прогнозування дає можливість зробити висновок, що успішна діяльність ТНК світу в майбутньому матиме позитивний вплив на світові макроекономічні показники.

Таким чином, підводячи підсумок, можна зробити ряд основних висновків

- В даний час американські ТНК зберігають своє становище ведучих гравців у світовій економіці. На це вказує значна ступінь участі американського бізнесу у світовій торгівлі та інвестиціях.
- Основою високою конкурентоспроможності та джерелом економічної сили американських ТНК є їх інноваційність. При цьому закордонні філії американських корпорацій як і раніше продовжують здійснювати діяльність у розвинених європейських країнах.
- Реакція американських ТНК на нинішні зміни у глобальному економічному середовищі виражається у значному збільшенні зарубіжних вкладень у вигляді прямих інвестицій. При цьому географія розподілу ПІІ американських ТНК у 2021 р. загалом не змінилася: частка розвинених європейських країн склала більше половини їх обсягу.
- Певні негативні тенденції останніх років виявляються у виникненні дефіциту зовнішньоторговельного балансу транснаціонального сектора США, а також у зниженні частки внутрішньої зайнятості та збільшення робочих місць у зарубіжних філіях, внаслідок активного глобального розширення виробничої діяльності, використання аутсорсингу, широкого застосування американськими ТНК практики залучення сторонніх компаній-підрядників.

Незважаючи на великий потенціал України для ТНК не тільки в технічних галузях, а й у сфері інформаційних технологій, війна в нашій країні робить практично неможливим вихід нових ТНК на наш ринок, а також приплив нових

III.

Тому для національної економіки України за умови створення відповідного зовнішнього середовища, зокрема податкових пільг, формування українських ТНК може стати одним із стратегічних пріоритетів.

Діяльність ТНК в Україні здійснюється не шляхом будівництва виробничих комплексів, а шляхом злиття або поглинання вже існуючих вітчизняних підприємств. Основними напрямками концентрації інтересів ТНК по відношенню до економіки України є агропромисловий комплекс, промисловість і фінансовий ринок, що визначається ступенем ефективності функціонування цих галузей економіки та їх стратегічним значенням для формування ВВП. З урахуванням рівня науково-технічного розвитку та прогресу ці напрямки є не тільки стратегічно важливими, а й перспективними з точки зору впровадження інноваційних програм, тобто іноземні компанії не прагнуть вкладати кошти в високотехнологічні галузі, а більшість інвестицій спрямовується в торгівлю, переробну промисловість, нерухомість і будівництво.

Таким чином, в економіці України ТНК відіграють важливу роль у формуванні стратегії національних економічних систем. Орієнтири та перспективи розвитку економіки України та державної транснаціоналізації економіки вимагають активізації національних дій суб'єктів-управителів у процесі транснаціоналізації через участь ПП з вторинним світом ТНК та формування транснаціонального характеру бізнесу власних компаній. Це економічний механізм транснаціоналізації, можливо, діючий, який визначить пріоритети суспільного відтворення, цілі зовнішньоекономічної політики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла С.О. Роль CSR ТНК у концепції інклюзивного капіталізму / С.О.Біла // Бізнес, освіта і наука: вектори співпраці: матеріали III Міжнародного науково-практичного форуму (8-10 квітня 2021 р. – Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», К.: Інтерсервіс, 2021. – С.168-171.
2. Гальчинский А. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: моногр.: у 3 т. / А. Гальчинский, В. Геєць; за заг. ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. – К.: Фенікс, 2007. – Т. 3. – 556 с.
3. Гельнер І. Модифікація системи державного регулювання діяльності ТНК в Україні / І. Гельнер // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 4. – С. 163–166.
4. Гражевська Н. Забезпечення національної економіки в глобальному постіндустріальному вимірі / Н. Гражевська // Економіка України. – 2008. – № 9. – С.54–63.
5. Карамбович І. ТНК у системі світового господарства. Київ, 2008. 36 с.
6. Ляшенко О. Моделі комерціалізації та трансферу технологій в умовах глобального середовища: Монографія / Оксана Миколаївна Ляшенко. – Тернопіль: Економічна думка. – 2017. – 366 с.
7. Ляшенко О. Підхід до дослідження впливу структури галузевого ринку на інноваційну активність підприємств / О.М. Ляшенко, З.М. Бойко // Актуальні проблеми економіки. – В. 4. – 2020. – С. 17-24.
8. Ляшенко О. Стратегічні альянси як модель побудови партнерських відносин в міжнародній інноваційній діяльності / О.М. Ляшенко // Галицький економічний вісник. – Випуск № 4 (19). – 2018. – С. 25-31.
9. Овчарук М.П. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України / М.П. Овчарук, М.В. Мотриченко // Фінансовий простір. – 2013. – № 3 (11). – С. 61–67

10. Побоченко Л.М. Вплив пандемії COVID-19 на інвестиційну діяльність ТНК. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації: Дискусійна платформа, 19 травня 2021 року: тези доп. – К., 2021.– С.85-91.
11. Побоченко Л.М. Оцінка інноваційних позицій ТНК розвинених країн світу / Л.М. Побоченко // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти: зб. наук. пр. Вип. 4. – 2019.– С.91-103.
12. Побоченко Л.М. Сучасні тенденції розвитку ТНК в конкурентному бізнес-середовищі / Л.М. Побоченко // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2017.– №2. – С. 59-64
13. Поляков В. Світова економіка і міжнародний бізнес / заг. ред. В.В. Полякова, Р.К. Щедрина. – К.: Вид. КНОРУС, 2005. – 656 с.
14. Рокоча В. Транснаціональні корпорації. Київ, 2020. 304 с.
15. Румянцев А. Міжнародна економіка: Підручник / За ред. Румянцева А.П. – К.: Знання, 2004. – 449 с.
16. Хоменко І.Б. Вплив транснаціональних корпорацій на конкурентне середовище національної економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.02 / І.Б. Хоменко; Київ. Нац. торг.-економ. Університет. – 2020. – 21 с.
17. Шабаліна Л.Д. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Донецьк, 2012. С. 59–63 с.
18. Якубовський С.О. Транснаціональні корпорації: особливості інвестиційної діяльності. Київ, 2015. 488 с.
19. Benedetto D. Networking capability and new product development // IEEE Transactions on Engineering Management. – 2019. – P. 4-19.
20. Dodgson M., Gann D. та Salter A. The Management of Technological Innovation: Strategy and Practice. Oxford University Press, 2018. 53 p.
21. Dollar D. The Global Comperive / D. Dollar, E. Wolf // Journal of International Economics. – 2013. – No 27 (3–4). – Oxford unevercity press. – P. 199–220.
22. Freeman C. As Time Goes By. From the Industrial Revolutions to the

- Information Revolution / C. Freeman – Oxford: Oxford University Press, 2021.
23. Kleinknecht A. Innovation patterns in crisis and prosperity: Schumpeter's long cycle reconsidered. – Hong Kong, 2013. – 203 p.
 24. Konina Y. The sixth technological mode and management of modern companies // Economic and Law Issues. – 2020. – P. 40.
 25. Maria P. Integration striving towards the innovative future // New Science: Experience, Traditions, Innovations. – 2019. – P. 26.
 26. Mensh G. Stalemate in technology: innovation overcome the depression / G. Mensh. – Cambridge (Mass), 2011. – 714 p.
 27. Oki K. Managing interna competition in multinational corporations: the role of home bases // International Journal of Productivity and Quality Management. – 2019. – P. 4-19.
 28. Pedraza A., Ortega R. Banking sector performance during the COVID-19 crisis. // World Bank Policy Research Working Paper. – 2020.
 29. Zapadnyuk A, Sorvirova V. Integration as a catalyst of innovative development in the European Union // Bulletin of Economic Integration. – 2021. – P. 26.
 30. Zeveke O., Kozhaev P. Innovation activities of TNC // Saarbucken. Deutschland. – 2020. – P.18.
 31. Офіційна сторінка Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unctad.org>
 32. Офіційна сторінка Міжнародного валютного фонду (МВФ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.imf.org>
 33. Офіційна сторінка Світової організації торгівлі (СОТ). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org>
 34. Офіційна сторінка Financial Times. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ft.com/intl/indepth/ft500>
 35. Кравчук О. Шляхи стимулювання іноземних інвестицій транснаціональних корпорацій в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua

36. Молчанова Е. Взаємодія транснаціональних корпорацій з національними економіками на прикладі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/09718.pdf>
37. Нагачевська Т. Сучасні тенденції міжнародного трансферу технологій та перспективи України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nbuv.gov.ua
38. Офіційна сторінка Державної служби статистики України / Основні інвестори в Україну. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну в 2019 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
39. Пономаренко І.В. Вплив діяльності транснаціональних корпорацій на економіку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1798>
40. Світовий і вітчизняний досвід створення і функціонування інноваційних структур. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: slv.com.ua
41. ТНК і світове виробництво інновацій. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://georub.narod.ru>
42. Офіційна сторінка фінансово-економічного журналу «Forbes». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.forbes.com/>
43. Atkinson R. Competitiveness, innovation and productivity: clearing up the confusion. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www2.itif.org/2013-competitiveness-innovation-productivity-clearing-up-confusion.pdf>
44. Gardiner B. Competitiveness, productivity and economic growth across the european regions . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa04/PDF/333.pdf>
45. Global Competitiveness Report 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www3.weforum.org/maintenance/public.htm>
46. Global Innovation 1000 Study. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.strategyand.pwc.com>
47. Harvard Business. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hbr.org>
48. Impact of Transnational Corporations Activity on the Economic Development

- of Ukraine. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://transitionacademiapress.org>
49. Rating The Global 2000. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.forbes.com/lists/global2000/>
50. Офіційна сторінка Європейської Комісії / The 2021 EU Industrial R&D Investment Scoreboard . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu>
51. The multinational company is in trouble . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.economist.com/news/leaders/21715660-global-firms-aresurprisingly-vulnerable-attack-multinational-company-trouble>
52. The pandemic: big business for transnational corporations. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pop-umbrella.s3.amazonaws.com/uploads/fbff123b-5324-469a-a4b3-1f4f1e26b5c9_PSI_article_The_pandemic_big_business_for_transnational_corporations.pdf
53. The World's Largest Public Companies 2019. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.forbes.com/sites/jonathanponciano/2019/05/15/worlds-largest-companies-2019-global-2000/#3ad5564d4ada>
54. Top 10 green companies in the world . – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.newsweek.com/green/top-10-green-companies-world>
55. Top 100 digital MNEs: booming sales, retreating FDI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.fdiintelligence.com/content/data-trends/top-100-digital-mnes-%20booming-sales-retreating-fdi-80952>
56. Where are the global hotspots for MNC subsidiaries?. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.investmentmonitor.ai/insights/where-are-the-global-hotspots-for-mnc-subsidiaries>
57. Офіційна сторінка ЮНКТАД / World investment report 2021. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf

58. Офіційна сторінка ЄС / World trends in R&D private investment. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu>
59. World's Most Admired Companies. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fortune.com/worlds-most-admired-companies/2021/google-2/>

